

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Baudžiamosios justicijos katedra

Agnetės Motuzaitės
V kurso, baudžiamosios teisės studijų
šakos studentės

Magistro darbas

Procesinės prievartos ir teisės į privatų gyvenimą santykis baudžiamajame procese
The relationship between procedural coercion and the right to private life in criminal
proceedings

Vadovas: Prof. Dr. Gintaras Goda

Recenzentas: Doc. Dr. Remigijus
Merkevičius

Vilnius

2024

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame magistro darbe analizuojama asmens privataus gyvenimo sąvokos problematika. Ji atskleidžiama aprašant teisės šaltinius, kuriuose pateikiami skirtingi privataus gyvenimo apibrėžimai, pateikiamas šios ypatingos kategorijos turinys. Taip pat, darbe nagrinėjamas asmens teisės į privataus gyvenimo neliečiamumą įtvirtinimas nacionaliniuose, tarptautiniuose bei Europos sąjungos teisės šaltiniuose, ypatingą dėmesį skiriant Konstitucinio teismo bei Europos žmogaus teisių teismo išaiškinimams. Aprašant šiuos šaltinius, išskiriami reguliavimo panašumai bei skirtumai privataus gyvenimo neliečiamumo kontekste. Numatomi pagrindai, kuriais vadovaujantis gali būti pateisinamas asmens teisės į privatų gyvenimą ribojimas, bei aptariami šių pagrindų pritaikymo ypatumai baudžiamosios justicijos srityje. Be to, pateikiama procesinės prievartos, kuria ribojama asmens teisė į privatų gyvenimą, samprata bei klasifikacija. Darbe atskiriami viešo bei neviešo pobūdžio procesinės prievartos veiksmai. Galiausiai, išanalizuojamas šių procesinės prievartos veikslių santykis su asmens teise į privatų gyvenimą.

Pagrindiniai žodžiai: žmogaus teisės, privatus gyvenimas, privataus gyvenimo neliečiamumas, procesinė prievarta, vieša prievarta, nevieša prievarta, santykis.

This master's thesis analyzes the issues surrounding the concept of an individual's private life. It is revealed by presenting various legal sources that explore different definitions of private life and by discussing the content of this particular category. Additionally, the thesis analyzes the establishment of the right to privacy in national, international, and European Union legal sources, paying particular attention to interpretations made by the Constitutional Court and the European Court of Human Rights. When describing these sources, similarities and differences in the regulation of privacy in the context of privacy are highlighted. The grounds for restricting an individual's right to private life are outlined, and the peculiarities of applying these grounds in the field of criminal justice are discussed. Furthermore, the concept and classification of procedural coercion, which restricts an individual's right to private life, are presented. Actions of coercive measures of public and non-public nature are distinguished. Finally, the relationship between these actions of procedural coercion and the right to an individual's private life is analyzed.

Key words: human rights, private life, inviolability of private life, procedural coercion, public coercion, non-public coercion, relationship.

TURINYS

IŽANGA	2
1. PRIVATAUS GYVENIMO NELIEČIAMUMO SAŲOKA, TURINYS IR ĮTVIRTINIMAS TEISĖS AKTUOSE	4
1.1. Teisės į privatų gyvenimą samprata ir įtvirtinimas Lietuvos Respublikos teisėje	4
1.2. Teisės į privatų gyvenimą samprata, įtvirtinimas tarptautinėje ir Europos Sąjungos teisėje	10
2. TEISĖS Į PRIVATŲ GYVENIMĄ RIBOJIMO, TAIKANT PROCESINĘ PRIEVARTĄ, PAGRINDAI IR BŪDAI	18
2.1. Teisės į privatų gyvenimą ribojimo pagrindai	18
2.2. Procesinės prievartos, kuria ribojamas privataus gyvenimo neliečiamumas, samprata ir rūšys	22
3. NEVIEŠO POBŪDŽIO PROCESINĖS PRIEVARTOS VEIKSMAI IR JŲ SANTYKIS SU ASMENS PRIVATAUS GYVENIMO NELIEČIAMUMU	25
3.1. Kriminalinės žvalgybos įstatyme įtvirtinti neviešo pobūdžio veiksmai	25
3.2. Baudžiamojo proceso kodekse įtvirtinti neviešo pobūdžio veiksmai	29
3.3. Neviešo pobūdžio procesinės prievartos ir teisės į privatų gyvenimą santykis	31
4. VIEŠO POBŪDŽIO PROCESINĖS PRIEVARTOS VEIKSMAI IR JŲ SANTYKIS SU ASMENS TEISE Į PRIVATŲ GYVENIMĄ.....	40
4.1. Viešo pobūdžio procesinės prievartos įtvirtintos baudžiamojo proceso kodekse.....	40
4.2. Viešo pobūdžio procesinės prievartos ir teisės į privatų gyvenimą santykis.....	42
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI.....	47
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	48
SANTRAUKA (lietuvių kalba)	55
SUMMARY (anglų kalba).....	56

IŽANGA

Nagrinėjamos temos aktualumas: privatus gyvenimas - ypatinga kategorija. Nors jos apsauga yra laikoma prigimtinė asmens teise, visgi akcentuojamas šios teisės dinamiškas, kintantis pobūdis. Šis ypatumas pasireiškia tuo, jog privataus gyvenimo, privataus gyvenimo neliečiamumo samprata prisitaiko prie naujai susiklosčiusių gyvenimiškų, visuomeninių situacijų, aplinkoje atsiradusių tendencijų. Atsižvelgiant į tai, atsiranda poreikis analizuoti ne tik nuolat plėtujančią privataus gyvenimo, privataus gyvenimo neliečiamumo turinį, bet ir kitus veiksnius, ypatingai glaudžiai susijusius su šiomis. Šiame darbe būtent nagrinėjamas procesinės prievartos, kuria ribojama asmens teisė į privatų gyvenimą, taikymas. Jis taip pat reikšmingas, kadangi kinta kartu su objektu, kurį riboja. Teismų jurisprudencijoje pastebima vis daugiau beprecedenčių atvejų, naujų teismų išaiškinimų, susijusių su procesinei prievartai taikomais reikalavimais, siekiant nepažeisti asmens teisės į privatų gyvenimą. Todėl šių situacijų analizė ypatingai reikšminga, nustatant minėtų veiksnių tarpusavio sąveiką.

Privataus gyvenimo, kaip ypatingos vertybės, sampratos atskleidimas yra svarbus tiek praktiniu požiūriu, tiek teoriniu. Taigi šiame magistro darbe nagrinėsiu privataus gyvenimo turinį, analizuosiu privataus gyvenimo neliečiamumo įtvirtinimo problematiką. Tačiau didžiausią dėmesį skirsiu šios asmens teisės ir asmens atžvilgiu taikomos procesinės prievartos analizei.

Darbo tikslas: atskleisti teisės į privatų gyvenimą turinį, išnagrinėti procesinės prievartos baudžiamajame procese sampratą, bei išsamiai išanalizuoti procesinės prievartos ir teisės į privatų gyvenimą tarpusavio santykį.

Darbo uždaviniai:

1. Aptarti privataus gyvenimo ir jo neliečiamumo sampratą.
2. Aprašyti asmens teisės į privatų gyvenimą įtvirtinimą teisės aktuose.
3. Išanalizuoti pagrindus, kuriais remiantis yra pateisinamas privataus gyvenimo ribojimas.
4. Aptarti procesinės prievartos sampratą ir pateikti jos klasifikavimą.
5. Išnagrinėti neviešo pobūdžio priemonių sistemą ir atskleisti šių priemonių bei teisės į privatų gyvenimą santykį.
6. Aprašyti viešo pobūdžio procesinių priemonių sistemą ir šių veiksmų santykį su asmens teise į privatų gyvenimą.

Darbo objektas: procesinės prievartos ir asmens teisės į privatų gyvenimą santykis baudžiamajame procese.

Tyrimo metodika: rengiant magistro darbą bus atliekama teismų jurisprudencijos ir kitų aktualių rašytinių šaltinių (tokių kaip specialiosios literatūros, teisės normų) analizė, pasitelkiant sisteminį ir tiriamąjį metodus. Naudojantis dokumentų analizės metodu bus išnagrinėti šaltiniai, susiję su procesinės prievartos taikymo tvarka, atskirų procesinės prievartos priemonių rūšimis, taip pat ir su teisės į privatų gyvenimą įtvirtinimu: LR Konstitucija, Europos žmogaus teisių konvencija, LR baudžiamojo proceso kodeksas ir kiti teisės aktai ir kita literatūra.

Svarbiausi šaltiniai: rašant šį darbą buvo nagrinėti norminiai teisės aktai, specialioji literatūra bei aktuali teismų praktika. Svarbiausias norminis aktas šiame darbe - Lietuvos Respublikos Konstitucija. Taip pat pasiremta specialiąja literatūra, kuri padėjo atskleisti privataus gyvenimo turinį. Ypatingai reikšmingas šaltinis šiame darbe - teismų praktika. Analizuojant Lietuvos teismų nutartis bei nuosprendžius, taip pat Europos žmogaus teisių teismo sprendimus buvo atskleisti procesinės prievartos ir asmens teisės į privatų gyvenimą tarpusavio sąveikos ypatumai.

1. PRIVATAUS GYVENIMO NELIEČIAMUMO SĄVOKA, TURINYS IR ĮTVIRTINIMAS TEISĖS AKTUOSE

1.1. Teisės į privatų gyvenimą samprata ir įtvirtinimas Lietuvos Respublikos teisėje

Terminas privatus kildinamas iš lotynų kalbos žodžio privatus, reiškiančio „atskiras (nuo to kas yra vieša), kuris priklauso sau (o ne valstybei), savitas, asmeninis” (Online Etymology Dictionary, 2024). Tačiau apibrėžti asmens privataus gyvenimo sąvoką, apibrėžti privataus gyvenimo neliečiamumo turinį nėra taip paprasta. Neginčijama, kad žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumas yra prigimtinė teisė, tačiau ji gali būti suprantama ir interpretuojama skirtingai dėl įvairiausių veiksnių. Tiek privataus gyvenimo, tiek asmens teisės į privatų gyvenimą sampratos priklauso nuo susiklosčiusių tradicijų, kultūros, visuomenės požiūrio, valstybės politikos, teisinės santvarkos. Pabrėžtina, jog visgi privataus gyvenimo, privataus gyvenimo neliečiamumo turinį siekia harmonizuoti tarptautinė teisė, Europos sąjungos teisė, tačiau siekiant išsamiai atskleisti šios temos problematiką, būtina išanalizuoti ir nacionalinės teisės kontekstą.

Lietuvoje, asmens teisę į privatų gyvenimą įtvirtina aukščiausioji šalies teisė ir jos šaltinis - Konstitucija. Lietuvos Respublikos Konstitucijos dvidešimt antrame straipsnyje nurodyta, kad „žmogaus privatus gyvenimas neliečiamas” (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992). Taigi, aptariamam straipsniui nustatyta viena iš pagrindinių bei prigimtinių asmens teisių, kuri be kita ko, yra saugoma valstybės. Šios teisinės vertybės įtvirtinimas svarbiausiame Lietuvos teisės šaltinyje nusako jos ypatingą reikšmę. Taip pat, Konstitucinis teismas yra konstatavęs ir tai, kad Konstitucijos 22 straipsnio 3, 4 dalių nuostatomis žmogaus privatus gyvenimas saugomas nuo valstybės, kitų institucijų, jų pareigūnų, kitų asmenų neteisėto kišimosi (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas). Minėta konstitucinė norma užtikrina, jog kuriant bei plėtojant šalies teisinį reguliavimą, nustatant žmonių elgesio standartus, nebus paneigta asmens teisė į privatų gyvenimą. Pažymėtina, kad šios nuostatos ypatumas yra tas, jog ja įstatymų leidėjui suteikiama pozityvi pareiga derinti šalies įstatymus su žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumo principu. Siekiant geriau suvokti šią atsakingų valstybės institucijų pareigą užtikrinti privataus gyvenimo apsaugą, toliau nagrinėjamas privataus gyvenimo neliečiamumo įtvirtinimas nacionalinės teisės aktuose, privataus gyvenimo sąvokos bei turinio nustatymo probleminiai aspektai.

Jau minėtame Konstitucijos 22 straipsnyje įtvirtinta, kad: „Asmens susirašinėjimas, pokalbiai telefonu, telegrafo pranešimai ir kitoks susižinojimas neliečiami. Informacija

apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą. Įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, kėsینimosi į jo garbę ir orumą” (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992). Aptariamas teisinis reguliavimas nors ir nesudaro galimybių, konkrečiai įvardinti ką apima privataus gyvenimo neliečiamumas, tačiau išvardina svarbiausius šios asmens teisės aspektus. Pažymima, kad pagal minėtą normą, įvardintos gyvenimo sferos, kurios yra laikomos privataus gyvenimo sudėtine dalimi, arba glaudžiai su juo siejasi: asmeninis, šeimyninis gyvenimas, garbė ir orumas, asmens susirašinėjimas, pokalbiai telefonu, telegrafo pranešimai, kitoks susižinojimas ir informacija apie asmens gyvenimą. Be to, aptariamoje nuostatoje apibrėžti šios asmens teisės ribojimo pagrindai, nustatomas įstatymo ir teismo vaidmuo, siekiant apsaugoti šią fundamentalią žmogaus teisę. „Pažymėtina, kad Konstitucijos 22 straipsnio 1–4 dalys, kuriose garantuojama asmens teisė į privatumą, inter alia teisė į privataus gyvenimo gerbimą ir jo neliečiamumą, taip pat teisė į asmens susirašinėjimo, pokalbių telefonu ir kitokio susižinojimo neliečiamumą, ir įtvirtintas savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimos gyvenimą, kėsینimosi į jo garbę ir orumą draudimas, suponuoja tai, kad visos Konstitucijos 22 straipsnio dalys yra tarpusavyje susijusios ir turi būti aiškinamos kartu; nebūtų įmanoma tinkamai užtikrinti asmens teisės į jo privataus gyvenimo, asmens garbės ir orumo gerbimą, susirašinėjimo ar kitokio susižinojimo neliečiamybę, jei informacija apie asmens privatų gyvenimą būtų renkama kitaip, nei nustatyta Konstitucijos 22 straipsnio 3 dalyje, t. y. ne tik teismo motyvuotu sprendimu ir ne tik pagal įstatymą, arba jei įstatymuose nebūtų nustatytos atitinkamos asmens teisių apsaugos garantijos, skirtos apsaugoti asmenį nuo savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimos gyvenimą.” (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 18 d. nutarimas) Taigi, šiuo atveju konstatuotina, kad Konstitucijos 22 straipsnio dalių visuma atskleidžia privataus gyvenimo neliečiamumo esmę, todėl jos vertintinos neatskiriamai viena nuo kitos.

Visgi, pabrėžtina, kad net ir vertinant visas Konstitucijos 22 straipsnio dalis kartu, iš jų, kaip minėta, negalima konkrečiai įvardinti, kas sudaro asmens privatų gyvenimą. Minėtoje normoje formaliai aprašomi esminiai šios žmogaus teisės aspektai, todėl vadovaujantis ja, galima sudaryti tik gana lakonišką privataus gyvenimo apibrėžimą. Aptariamos nuostatos teleologinė analizė leidžia daryti išvadą, kad privatus gyvenimas - žmogaus asmeninis, šeimyninis gyvenimas, jo santykiai su kitais žmonėmis (susirašinėjimai, pokalbiai ir kt.). Akivaizdu, kad dėl tokios abstrakčios normos įtvirtinimo yra palikta itin daug vietos jos interpretavimui. Tačiau, autorės nuomone, tai yra teigiamas

dalykas. Atsižvelgiant į šios teisės pobūdį, esmę, nėra būtina tiksliai ir konkrečiai apibrėžti jos sąvoką, kadangi šiuo atveju itin svarbu suteikti galimybę jai plėtotis.

Privatus gyvenimas yra ypatinga kategorija, ji yra dinamiška, kintanti kartu su žmogumi, todėl nebūtų tikslinga Konstitucijoje įtvirtinti siaurą jos apibrėžimą, nesuteikiant galimybės jos interpretuoti. Be to, nebūtų efektyvu ir nuolat šį tekstą, įtvirtintą Konstitucijoje, pildyti. Tokią išvadą suponuoja ir pats Konstitucijos statusas bei jos priėmimo ir keitimo proceso ypatumai. „Konstitucijos, kaip itin stabilaus teisės akto, prasmė taip pat būtų ignoruojama, jeigu intervencija į jos tekstą būtų daroma kiekvieną kartą, kai pasikeičia kurie nors teisiškai reguliuotini visuomeniniai santykiai (pavyzdžiui, kai tam tikrų veiklos rūšių technologinės galimybės išsiplėčia taip, kaip galbūt ir nebuvo įmanoma numatyti tuo metu, kai Konstitucijos tekstas buvo kuriamas)” (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas). Taigi, tuo atveju, jei tektų nuolat pildyti, taisyti Konstitucijos tekstą, susidarytų situacija, kai žmogaus teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą, nėra užtikrinta, kadangi Konstitucija nespėjo prie jos prisitaikyti. Tačiau, net ir jei ir procesas, kuriuo pakeičiamos Konstitucijos normos, nebūtų toks sudėtingas, vis tiek vargu ar būtų naudinga apsiriboti vienareikšmišku sąvokos apibrėžimu. Tikėtina, kad minėtos teisės sampratos ir turinio išaiškinimo ir plėtojimo pareigos perdavimas teismui yra tikslingiausia priemonė, siekiant prisitaikyti prie kintančių pasaulio tendencijų.

Pažymima, kad kadangi Konstitucijoje nėra *inter alia* apibrėžta šios teisės samprata, ją bandyta sureguliuoti Konstitucinio teismo jurisprudencijoje. Konstitucinių normų aiškinimo, interpretavimo funkciją atlieka Konstitucinis teismas, todėl šiame kontekste svarbu tai, jog būtent jis turi galimybę atskleisti asmens teisės į privatų gyvenimą turinį. Šiuo klausimu Konstitucinis teismas 1999 m. spalio 21 d. nutarime pasisakė, kad „ši teisė apima privatų, šeimos ir namų gyvenimą, asmens fizinę ir psichinę neliečiamybę, garbę ir reputaciją, asmeninių faktų slaptumą, draudimą skelbti gautą ar surinktą konfidencialią informaciją ir kt. Savavališkai ir neteisėtai kišantis į žmogaus privatų gyvenimą kartu yra kėsinamasi į jo garbę bei orumą.” Šiame kontekste aktualus ir 2002 m. rugsėjo 19 d., nutarimas, kuriuo buvo papildytas anksčiau nurodytas apibrėžimas: „Privatus žmogaus gyvenimas – tai individo asmeninis gyvenimas: gyvenimo būdas, šeimyninė padėtis, gyvenamoji aplinka, santykiai su kitais asmenimis, individo pažiūros, įsitikinimai, įpročiai, jo fizinė bei psichinė būklė, sveikata, garbė, orumas ir kt.” (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas). Konstitucinis teismas 2003 m. kovo 24 d. nutarime taip pat nurodė, kad: „Konstitucijos 22 straipsnio normose įtvirtintas žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumas suponuoja asmens teisę į privatumą. Žmogaus

teisė į privatumą apima asmeninio, šeimos ir namų gyvenimo, garbės ir reputacijos neliečiamumą, asmens fizinę ir psichinę neliečiamybę, asmeninių faktų slaptumą, draudimą skelbti gautą ar surinktą konfidencialią informaciją ir kt.” (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. Kovo 24 d. nutarimas). Iš aptariamų nutarimų galima pastebėti, kad Konstitucinis teismas atlieka svarbų vaidmenį aiškindamas ir interpretuodamas privataus gyvenimo ir jo neliečiamumo sampratą. Šio teismo išaiškinimuose išryškėja aiški išvada, kad privataus gyvenimo turinys yra itin platus, apimantis daugybę įvairių asmens gyvenimo sričių. Be to, pažymėtina, kad pastebima ir šios teisės turinio raida, kintamumas, plėtimasis. „Kaip matome, Konstitucinis Teismas siekia plačiau atskleisti privataus gyvenimo bei teisės į privatumą turinį, pateikdamas asmens privatumą apibrėžiančias sritis, tačiau pateikiami apibūdinimai nėra griežti ir tikslūs apibrėžimai, paliekant galimybę privataus gyvenimo sričiai priskirti ir kitas, konkrečiai teisės aktų neįvardytas sritis” (Meškauskaitė, Lankauskas, 2016, p. 56). Kaip minėta, Teismas nesiekia vienareikšmiškai apibrėžti šios teisės turinį, todėl atkreiptinas dėmesys į tai, kad teismo pateiktas sąrašas sferų, kurios patenka į privataus gyvenimo apibrėžimą, nėra baigtinis. Taigi, vien tai, jog įstatymuose, teismų praktikoje nėra pasisakyta apie konkrečią asmens gyvenimo sferą, įterpiant ją į asmens privataus gyvenimo sampratą, nereiškia, kad asmuo negali siekti apginti savo teisę, jei mano, kad ji buvo pažeista. Tai yra svarbiausias šios teisės ypatumas - teismas, vertindamas konkrečias aplinkybes gali praplėsti arba susiaurinti teisės į privataus gyvenimą taikymo ribas. Taigi, būtent šitaip ir pasireiškia privataus gyvenimo neliečiamumo turinio kintantis pobūdis.

Šiuo klausimu pastebima, kad Konstitucinis Teismas laikosi panašaus požiūrio kaip ir EŽTT, kai yra vengiama pateikti tikslų apibrėžimą ir konstruojama plačiai interpretuotina privataus gyvenimo samprata (Meškauskaitė, Lankauskas, 2016, p. 56). Taip užtikrinama galimybė pritaikyti Konstitucines normas ir teismo pateiktus šių normų išaiškinimus prie naujų, beprecedenčių situacijų, visuomeninių tendencijų ir kintančio pasaulio. Šiame kontekste paminėtinas Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 18 d. nutarimas, kuriame konstatuota, kad „asmens privatus gyvenimas yra plati kategorija, kurią sunku tiksliai visiems atvejams apibrėžti. Konstitucijos 22 straipsnyje įtvirtinta asmens teisė į jo privataus gyvenimo gerbimą ir šios teisės apsauga aiškintina plečiamai, remiantis dinamiu žmogaus teisių aiškinimo principu, atsižvelgiant inter alia į visuomenės raidą, mokslo ir technologijų pažangą, suteikiančią vis daugiau galimybių kištis į asmens privatų gyvenimą, kaip antai nusikalstamų veikų prevencijos ar kitais viešosios tvarkos apsaugos tikslais renkant, kaupiant, naudojant ir saugant ne tik asmens pirštų atspaudų, jo balso, bet ir asmens ląstelių ar DNR mėginių pavyzdžius, technikos priemonėmis masiškai stebint ir

sekant asmenų naudojamas elektronines erdves, inter alia su globalinės padėties nustatymo sistemos (GPS) pagalba nustatant asmenų buvimo vietą.” (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 18 d. nutarimas). Taigi, teismas pasilieka teisę koreguoti privataus gyvenimo neliečiamumo turinį, prireikus jį praplėsti ir taip išvengti situacijų, kuomet nėra priemonių apginti žmogaus teises dėl to, nes įstatymo nuostatos nespėjo prisitaikyti prie susiklosčiusių aplinkybių.

Kadangi Konstitucija - ypatingas teisės aktas, užimantis aukščiausią vietą teisės šaltinių hierarchijoje, todėl plėtojant bei kuriant šalies teisinį reguliavimą negali būti paneigtos Konstitucijoje įtvirtintos normos ir principai, tuo tarpu ir asmens teisė į privatų gyvenimą. Todėl nacionaliniuose įstatymuose įtvirtintos normos, apibrėžiančios teisės į privatų gyvenimą deri su Konstitucijoje įtvirtintu reguliavimu, nors ir koncentruojasi į šios teisės taikymo ypatumus konkrečiose srityse.

Vienas nacionalinės teisės šaltinių pavyzdžių galėtų būti Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas, nustatantis visuomenės informavimo veiklos taisykles ir tvarką. Šio įstatymo 2 straipsnyje numatyta privataus gyvenimo sąvoka: „Privatus gyvenimas – asmeninis žmogaus, jo šeimos gyvenimas, gyvenamoji aplinka, kurią sudaro žmogaus gyvenamoji patalpa, jai priklausanti privati teritorija ir kitos privačios patalpos, kurias žmogus naudoja savo ūkinei, komercinei ar profesinei veiklai, laisvalaikiui, poilsiui, taip pat kitos žmogaus privataus gyvenimo sritys, kuriose jis pagrįstai gali tikėtis privatumo, žmogaus psichinė ir fizinė neliečiamybė, garbė ir reputacija, slapti asmeniniai faktai, žmogaus fotonuotraukos ar kiti atvaizdai, informacija apie žmogaus sveikatą, privatus susirašinėjimas ar kitoks ryšio palaikymas, žmogaus pažiūros, įsitikinimai, įpročiai ir kiti duomenys, kuriuos galima naudoti tik jam sutikus.” Taigi, šio įstatymo nuostatomis siekiama užtikrinti privataus gyvenimo apsaugą, vykdant visuomenės informacijos veiklą, rengiant ir platinant viešąją informaciją.

Taip pat, privataus gyvenimo neliečiamumo turinį reguliuoja Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas: „Fizinio asmens privatus gyvenimas neliečiamas. Informacija apie asmens privatų gyvenimą gali būti skelbiama tik jo sutikimu. Po asmens mirties tokį sutikimą gali duoti jo sutuoktinis, tėvai ar vaikai” (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000). Civilinio kodekso 2.23 straipsnyje daug dėmesio skiriama šios teisės pažeidimų atvejų įtvirtinimui: „Privataus gyvenimo pažeidimu laikomas neteisėtas įėjimas į asmens gyvenamąsias ir kitokias patalpas, aptvertą privačią teritoriją, neteisėtas asmens stebėjimas, neteisėtas asmens ar jo turto apieškojimas, asmens telefoninių pokalbių, susirašinėjimo ar kitokios korespondencijos bei asmeninių užrašų ir informacijos konfidencialumo pažeidimas, duomenų apie asmens sveikatos būklę paskelbimas pažeidžiant įstatymų

nustatytą tvarką bei kitokie neteisėti veiksmai. Draudžiama rinkti informaciją apie privatų asmens gyvenimą pažeidžiant įstatymus. <...> Draudžiama skleisti surinktą informaciją apie asmens privatų gyvenimą, nebent, atsižvelgiant į asmens einamas pareigas ar padėtį visuomenėje, tokios informacijos sklaidymas atitinka teisėtą ir pagrįstą visuomenės interesą tokią informaciją žinoti. <...> Šio straipsnio 1 ir 3 dalyse numatyti apribojimai, susiję su informacijos apie asmenį skelbimu ir rinkimu, netaikomi, kai tai daroma motyvuotu teismo sprendimu” (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000). Be to, minėtu straipsniu įtvirtinama ir priemonė, kuria pasinaudoti gali asmenys, kurių privatus gyvenimas buvo pažeistas: „Privataus asmens gyvenimo duomenų, nors ir atitinkančių tikrovę, paskelbimas, taip pat asmeninio susirašinėjimo paskelbimas pažeidžiant šio straipsnio 1 ir 3 dalyse nustatytą tvarką, taip pat įėjimas į asmens gyvenamąjį būstą be jo sutikimo, išskyrus įstatymų numatytas išimtis, asmens privataus gyvenimo stebėjimas ar informacijos rinkimas apie jį pažeidžiant įstatymą bei kiti neteisėti veiksmai, kuriais pažeidžiama teisė į privatų gyvenimą, yra pagrindas pareikšti ieškinį dėl tokiomis veiksmais padarytos turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo” (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000). Pažymėtina, kad aptariamas civilinio kodekso straipsnis ypatingai reikšmingas, siekiant geriau suprasti privataus gyvenimo problematiką, kadangi jame ne tik įtvirtinta pati žmogaus teisė į privatų gyvenimą, tačiau ir plačiai aprašomi šios teisės pažeidimo būdai, o tuo pačiu ir nurodoma ką asmeniui daryti, jei toks pažeidimas buvo padarytas jų atžvilgiu.

Be to, kiti nacionalinių įstatymų, atskleidžiančių privataus gyvenimo apsaugos ypatumus atskirose gyvenimo srityse, pavyzdžiai galėtų būti tokie:

- Lietuvos Respublikos darbo kodeksas, įtvirtinantis darbuotojų teisę į privatų gyvenimą ir į asmens duomenų apsaugą;
- Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas, kurio vienas iš pagrindinių tikslų - užtikrinti asmens teisę į asmens duomenų apsaugą;
- Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, derinantis privataus gyvenimo apsaugą su proceso taisyklėmis, tvarka (bylos medžiagos viešumo klausimai ir kt.);
- Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, apibrėžiantis nusikalstamų veikų sudėtis, susijusias su asmens privataus gyvenimo neliečiamumu;
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, nustatantis šios asmens teisės apsaugą baudžiamojo proceso metu (techninių priemonių naudojimas proceso metu, proceso veiksmų atlikimo tvarka ir kt.);

- Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas, derinantis kriminalinės žvalgybos tyrimo veiksmus ir jo metu surinktos informacijos panaudojimą su asmens privataus gyvenimo neliečiamumu.

Matome, kad kiekviename iš šių įstatymų privataus gyvenimo apsauga aprašoma iš skirtingų perspektyvų, kiekviename jų akcentuojami ne tik bendri šios teisės bruožai, bet ir ypatingi, išskirtiniai šios teisės aspektai, kurie svarbūs konkrečiai teisės ir (ar) gyvenimo sričiai.

Atlikus šią nacionalinės teisės aktų analizę, akivaizdžiai išvelgiamas ne tik privataus gyvenimo sąvokos, bet ir asmens teisės į privatų gyvenimą turinio įvairialypiškumas. Galima daryti pagrįstą išvadą, kad tiek privataus gyvenimo, tiek asmens teisės į privatų gyvenimą sąvokos yra ypatingai plačios, itin daug apimančios, todėl nėra tiksliai apibrėžtos. To padaryti nesiekia ne tik įstatymų leidėjas, tačiau ir teismai, kadangi tokiu būdu paliekama galimybė koreguoti privataus gyvenimo neliečiamumo turinį, atsiradus tokiam poreikiui. Akivaizdu, kad privataus gyvenimo ir jo neliečiamumo turinys yra dinamiškas, nuolat prisitaikantis prie kintančių gyvenimiškų aplinkybių, todėl pagrįstai nesiekama įtvirtinti vienareikšmiškų šių vertybių sąvokų.

1.2. Teisės į privatų gyvenimą samprata, įtvirtinimas tarptautinėje ir Europos Sąjungos teisėje

Asmens teisė į privatų gyvenimą yra saugoma ne tik nacionaliniu, tačiau ir tarptautiniu bei Europos Sąjungos (toliau - ES) lygmeniu.

Šiame kontekste, turbūt vienu iš pagrindinių tarptautinės teisės šaltinių yra Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (toliau - EŽTK arba Konvencija), kurios 8 straipsnis įtvirtina, kad „kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo privatus ir šeimos gyvenimas, būsto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas.“ (Europos žmogaus teisių konvencija, 1950). Pažymėtina, kad nors šis konvencijos straipsnis siekia apsaugoti 4 atskiras asmens autonomijos sritis - privatų gyvenimą, šeimos gyvenimą, būstą ir korespondenciją, jos nėra vieną kitą paneigiančios, todėl jos gali būti pažeidžiamos vienu tuo pačiu veiksmu (Council of Europe/European..., 2023). Taigi, aptariamo Konvencijos straipsnio taikymo apimtis yra plati, atspindinti sudėtingas visų minėtų asmens gyvenimo sferų tarpusavio sąveikas. Šis Konvencijoje įtvirtintas teisinis reguliavimas suponuoja išvadą, kad asmenys turi teisę reikalauti ir tikėtis, jog jų asmeninis, šeimos gyvenimas bus gerbiamas, be to ir tai, kad tokią jų teisę bus užtikrinta valstybės.

Tačiau, dėl šio Konvencijos straipsnio interpretavimo bei taikymo ir kyla nemažai problemų, kadangi vien iš jo formuluotės analizės sudėtinga apibrėžti kas pagal EŽTK sudaro asmens privataus gyvenimo turinį, todėl sunku ir nustatyti ką konkrečiai saugo šis straipsnis. Nei viena iš jau minėtų 4 asmens gyvenimo sričių - privatus gyvenimas, šeimos gyvenimas, būstas ir korespondencija, nėra apibrėžtos Konvencijoje, todėl jų turinys yra interpretacijos klausimas (Europos žmogaus teisių ir ..., 1950). Šiame kontekste svarbu pažymėti, kad būtent privataus gyvenimo neliečiamumo turinio ir Konvencijos 8 straipsnio taikymo klausimus yra plačiai nagrinėjęs Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau - EŽTT), todėl siekiant išsamiai atskleisti aptartą problematiką, toliau bus aprašytos svarbiausios EŽTT išvados.

Europos Žmogaus Teisių Teismas kiekvienoje byloje, susijusioje su teisės į privatų gyvenimą apsauga, pabrėžia valstybės pareigą veikti taip, kad būtų užtikrinta reali pagarba privačiam asmens gyvenimui ir tinkama teisminė gynyba teisės pažeidimo atveju (Žiobienė, 2005, p. 125). EŽTT nagrinėdamas bylas dėl Konvencijos 8 straipsnio pažeidimų, konstatavo, kad pagal šį straipsnį „asmens privatus gyvenimas yra plati kategorija, apimanti inter alia asmens fizinį ir psichologinį integralumą, įvairius daugialypius fizinės ir socialinės asmens tapatybės aspektus, teisę turėti ir plėsti santykius su kitais asmenimis ir išoriniu pasauliu, taip pat asmens pirštų atspaudų, ląstelių pavyzdžių, DNR požymių rinkimą, kaupimą, naudojimą ir saugojimą baudžiamosios justicijos ar kitais teisėtais tikslais” (Europos žmogaus teisių teismo 1992 m. gruodžio 16 d. sprendimas), (Europos žmogaus teisių teismo 2008 m. gruodžio 4 d. sprendimas), (Europos žmogaus teisių teismo 2017 m. rugsėjo 5 d. sprendimas). Be to, EŽTT taip pat ne kartą pabrėžė, kad į privataus gyvenimo turinį patenka ir telefoniniai pokalbiai bei kitoks susižinojimas, todėl tokių pokalbių pasiklausymas bei susižinojimo kontroliavimas gali būti laikomas asmens teisės pažeidimu pagal Konvencijos 8 straipsnį (Europos žmogaus teisių teismo 1984 m. rugpjūčio 2 d. sprendimas), (Europos žmogaus teisių teismo 2009 m. vasario 10 d. sprendimas), (Europos žmogaus teisių teismo 2012 m. liepos 31 d. sprendimas). Teismų praktikos apžvalga rodo, kad į 8 straipsnio taikymo sritį įeina tokie įvairūs klausimai kaip lytinė tapatybė, vaikų priežiūros procesai, kratos ir poėmio veiksmai, duomenų apsauga ir aplinkosauginiai aspektai (Europos žmogaus teisių ir ..., 1950). Tai reiškia, kad minėtu Konvencijos straipsniu saugomi itin plataus spektro asmens privataus gyvenimo aspektai.

Tačiau, kaip matome iš paminėtų EŽTT sprendimų, teismas nesiekia įtvirtinti vienos, nekintančios asmens privataus gyvenimo sąvokos. Pats Teismas yra konstatavęs, jog nėra įmanoma ar būtina bandyti apibrėžti privataus gyvenimo sąvoką (Europos žmogaus teisių teismo 2012 m. vasario 14 d. sprendimas). EŽTT yra pažymėjęs, kad asmens duomenų

kontekste privataus gyvenimo sąvoka neturi būti interpretuojama apribojančiai (pernelyg siaurai). Platus aiškinimas atitinka Europos Tarybos Konvenciją dėl asmenų apsaugos ryšium su asmens duomenų automatizuotu tvarkymu, kurioje nurodomas jos tikslas – užtikrinti, kad, tvarkant asmens duomenis automatizuotai, visų šalių teritorijose būtų gerbiamos kiekvieno asmens teisės ir pagrindinės laisvės, o svarbiausia, jo teisė į privatų gyvenimą (Europos žmogaus teisių teismo 2018 m. balandžio 24 d. sprendimas ir Europos žmogaus teisių teismo 2020 m. vasario 16 d. sprendimas). Kadangi pats EŽTK 8 straipsnis suformuluotas gana abstrakčiai, EŽTT sprendimuose plačiai analizuoja šios nuostatos tikslą, jos turinį, tačiau neapibrėžia kardinalių jos taikymo ribų, todėl priklausomai nuo susiklosčiusių aplinkybių šios taikymo ribos gali kisti. Tai yra itin svarbu, kadangi atsiranda vis naujų asmens privataus gyvenimo ribojimų, asmens teisės pažeidimų būdų, ypatingai kalbant apie dabartines technologijas ir socialinių tinklų reikšmę, todėl poreikis pritaikyti aptariamą straipsnį prie kintančių sąlygų vis didėja.

Pabrėžtina, kad teismas, siekdamas suformuoti tinkamą konvencijos straipsnių taikymo praktiką, nustato standartus, kurie padeda kiekvienu konkrečiu atveju įvertinti ir nustatyti, ar Konvencijos 8 straipsnis apima šią situaciją ar jos dalį. Vis dėlto, „Konvencijos 8 straipsnį, kaip ir bet kurią kitą Konvencijos ar jos protokolų nuostatą, reikia aiškinti taip, kad būtų garantuojamos ne teorinės ar iliuzinės, bet realios ir veiksmingos teisės” (Europos žmogaus teisių teismo 2006 m. birželio 15 d. sprendimas), (Europos žmogaus teisių teismo 2008 m. lapkričio 25 d. sprendimas). Vadinasi, kiekvienu konkrečiu atveju teismui tenka pareiga išsamiai įvertinti susiklosčiusias aplinkybes bei nuspręsti, ar nagrinėjama situacija patenka į Konvencijos 8 straipsnio taikymo ribas, t. y. ar nagrinėjamas atvejis įeina į asmens privataus gyvenimo turinį. Be to, svarbu ir tai, kad EŽTT gali atsižvelgti į praktinį, socialinį kontekstą, siekiant įvertinti nuostatos pritaikymą konkrečiai situacijai. Taigi, EŽTT sprendimai iš esmės suteikia Konvencijos 8 straipsniui gyvybingumą, galimybę pritaikyti minėto straipsnio taikymo apimtį atsižvelgiant į gyvenimiškus, socialinius, technologinius ir kitus pokyčius.

Atkreipiamas dėmesys ir į tai, jog EŽTT išaiškinimų svarba pasireiškia dar ir tuo, kad jie įtakoja ir kitų šalių teismų priimamus sprendimus. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija, kaip teisės aiškinimo šaltinis, yra aktuali ir Lietuvos teisės aiškinimui bei taikymui (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas). „Nacionaliniai teismai savo praktiką sinchronizuoja su EŽTT praktika, kai, viena vertus, užtikrinama nacionalinės teisės atitiktis Konvencijos nuostatomis ir, kita vertus, vis didėja Konvencijos teisės įtaka Lietuvos teisei” (Meškauskaitė, Lankauskas, 2016, p. 59). Taigi,

EŽTT priimtų sprendimų išvados iš esmės nubrežia Lietuvos teismams gaires, padedančias spręsti tam tikrus asmens privataus gyvenimo neliečiamumo klausimus. Akivaizdu, kad teisės į privatą gyvenimą įtvirtinimas EŽTK bei EŽTT veikla, plėtojant šios teisės turinį yra ypatingai vertingos priemonės, padedančios užtikrinti šią asmens teisę tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygmeniu.

EŽTT yra išaiškinęs, kad „nors 8 straipsnio tikslas iš esmės yra ginti asmenį nuo savavališko valstybės institucijų kišimosi, iš valstybės reikalaujama ne tik susilaikyti nuo tokio kišimosi. Greta šio pirmiausia negatyvaus įsipareigojimo gali būti nustatomos ir pozityviosios pareigos, neatskiriamos nuo veiksmingo privataus ar šeimos gyvenimo gerbimo” (Europos žmogaus teisių teismo 2008 m. lapkričio 25 d. sprendimas). Tai reiškia, kad valstybės prisiima pareigą imtis veiksmų, siekiant užtikrinti asmens teisę į privatą gyvenimą. Tačiau, šiame kontekste Teismas taip pat yra nurodęs, kad „kiek tai yra susiję su pozityviosiomis pareigomis, sąvoka „gerbimas“ nėra aiškiai apibrėžta. Atsižvelgiant į tai, kad Susitariančiose Valstybėse laikomasi įvairios praktikos ir susiklosto įvairios situacijos, kiekvienoje byloje reikalavimai sąvokai gali žymiai skirtis. Atitinkamai, tai yra sritis, kurioje Susitariančios Šalys turi plačią vertinimo laisvę, sprendamos dėl priemonių, kurių reikia imtis, siekiant užtikrinti Konvencijos laikymąsi, atsižvelgiant į visuomenės bei asmenų poreikius ir išgales (Europos žmogaus teisių teismo 1986 m. gruodžio 18 d. sprendimas), (Europos žmogaus teisių teismo 2008 m. lapkričio 25 d. sprendimas). Kadangi šiuo atveju vienareikšmiško apibrėžimo nėra ir jis gali skirtis kiekvienoje valstybėje, pačioms šalims suteikiama diskrecija įsivertinti ir apsispręsti dėl priemonių, padedančių užtikrinti privataus asmens gyvenimo neliečiamumą, pasirinkimo. Visgi, pastebima, kad EŽTT sprendimai bei juose pateikti išaiškinimai padeda harmonizuoti asmens privataus gyvenimo, jo neliečiamumo turinį bei taikymo galimybes, todėl itin didelių, drastiškų skirtumų nepastebėtina.

Kalbant apie ES teisės taikymo sritį, svarbiausias šaltinis, suteikiantis asmens teisei į privatą gyvenimą teisinę išraišką, yra Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija. Chartijos 7 straipsnyje nurodyta, kad „kiekvienas asmuo turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo privatus ir šeimos gyvenimas, būsto neliečiamybė ir komunikacijos slaptumas” (Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, 2016). Šiuo straipsniu įtvirtinta asmens teisė į privatą gyvenimą ir jo gerbimą. Be to, valstybėms narėms pavesta pareiga numatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų asmenų privataus gyvenimo apsaugą bei suteiktų gynybos priemones asmenims, kurių teisės buvo pažeistos.

Atkreipiamas dėmesys į tai, jog jau aukščiau aptarto EŽTK 8 straipsnio formuluotė yra identiška su ta, kuri nustatyta aptariamame Chartijos 7 straipsnyje. Vienintelis

pastebimas skirtumas yra tas, jog Konvencijoje naudojamas žodis korespondencija, o Chartijoje - komunikacija. Atsižvelgiant į tai, akivaizdu, kad Chartijos 7 straipsnis numato teises, atitinkančias tas, kurias garantuoja ir EŽTK 8 straipsnis. Todėl Chartijos 7 straipsniui turi būti suteikta tokia pati reikšmė ir taikymo apimtis kaip ir EŽTK 8 straipsniui. (Clip, 2019, p. 232). Pažymėtina, kad tokią išvadą ESTT padarė 2018 m. birželio 5 d. sprendime R. A. Coman: „Chartijos 7 straipsnyje įtvirtinta teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą yra pagrindinė teisė, kuri turi tą pačią reikšmę ir taikymo apimtį kaip ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnyje įtvirtintos teisės dėl to Chartijos 7 straipsniui priskirtina tokia pati prasmė ir taikymo sritis kaip ir EŽTK 8 straipsnio 1 daliai, išaiškintai EŽTT jurisprudencijoje.” (Europos Sąjungos Teisingumo Teismas..., 2018). Tikėtina, kad tokie išaiškinimai kyla dėl reguliavimo, nustatyto Chartijos 52 straipsnio 3 dalyje: „šioje chartijoje nurodytų teisių, atitinkančių Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos garantuojamas teises, esmė ir taikymo sritis yra tokia, kaip nustatyta toje Konvencijoje. Ši nuostata nekliudo Sąjungos teisėje numatyti didesnę apsaugą” (Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, 2016). Taigi, vadovaujantis aptartomis nuostatomis bei teismų išaiškinimais, chartijoje numatytos teisės atitinka tas, kurios numatytos EŽTK, arba taiko net didesnę apsaugą nei pats EŽTK. Vadinasi, EŽTK 8 straipsnis, įtvirtinantis teisę į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą bei 12 straipsnis, numatantis teisę į santuoką, kaip jie plėtojami EŽTT jurisprudencijoje įtvirtina minimalų atitinkamai Chartijos 7 ir 9 straipsniuose įtvirtintų teisių turinio ir apsaugos standartą (Žaltauskaitė – Žalimienė *et al.*, 2019, p. 276). Šiame kontekste atkreipiamas dėmesys būtent į tai, kad Chartija pasilieka teisę numatyti didesnę apsaugą, nei ta, kuri numatyta EŽTK, tačiau toks platesnio reguliavimo nustatymas nesuponuoja EŽTK nuostatų pažeidimo.

Nors, kaip jau minėta, Chartijoje ir Konvencijoje įtvirtintos privataus gyvenimo neliečiamumo formulotės iš esmės nesiskiria, tačiau nagrinėjant šių teisių turinį, visgi pastebimi tam tikri skirtumai.

Aktualu pabrėžti tai, jog Chartijoje yra įtvirtintos net kelios savarankiškos asmens teisės, kurios glaudžiai susijusios su asmens privataus gyvenimo neliečiamumu. Būtent aplinkybė, jog šios teisės yra išskirtos į atskirus Chartijos straipsnius, leidžia daryti išvadą, kad pagal Chartiją šios teisės laikomos atskiromis. Nepaisant to, tokiu reguliavimu nepaneigiamas jų glaudus ryšys. Be jau minėto 7 straipsnio, šiame kontekste svarbus Chartijos 8 straipsnis numatantis, kad: „kiekvienas turi teisę į savo asmens duomenų apsaugą” (Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, 2016). Kaip minėta, „Chartijoje teisei į asmens duomenų apsaugą suteiktas atskiros pagrindinės teisės statusas ir šiuo

aspektu jos teisinis reglamentavimas skiriasi nuo nustatytojo EŽTK, kurioje tokia teisė atskirai neišskirta: ją apima EŽTK 8 straipsnis, numatantis teisę į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą, būsto neliečiamybę ir susirašinėjimo slaptumą” (Žaltauskaitė – Žalimienė *et al.*, 2019, p. 213). Daroma išvada, kad minėtus straipsnius sieja toks glaudus ryšys, kad juos galima pripažinti įtvirtinančiais teisę į privataus gyvenimo gerbimą tvarkant asmens duomenis (Žaltauskaitė – Žalimienė, 2020, p. 275). Taigi, nors pagal Chartiją asmens teisė į privatų gyvenimą ir asmens teisė į duomenų apsaugą, laikomos savarankiškoms, viena nuo kitos atskirtomis, teisėmis, visgi akivaizdu, kad jas sieja itin stiprūs tarpusavio koreliacijos ryšiai.

Kaip minėta, Chartija *expressis verbis* įtvirtina teisę į privatų gyvenimą bei teisę į asmens duomenų apsaugą, kaip pagrindines ir savarankiškas žmogaus teises. Siekiant geriau suprasti jų turinį, svarbu išanalizuoti kuo jos skiriasi. „Asmens duomenų apsauga skiriasi nuo privatumo tuo, kad privatumo koncepcija draudžia tam tikrus veiksmus, nebent juos būtų galima pateisinti, o pagal duomenų apsaugos koncepciją asmeninė informacija gali būti tvarkoma, jeigu tenkinami tam tikri nustatyti reikalavimai” (Žaltauskaitė – Žalimienė *et al.*, 2019, p. 218). Nors šios teisės ir turi savo skirtumų, vis dėlto negalima paneigti, jog šios teisės tarpusavyje itin glaudžiai siejasi. „Abiem teisėmis stengiamasi apsaugoti panašias vertybes, t. y. asmenų savarankiškumą ir žmogaus orumą suteikiant jiems erdvę, kurioje jie galėtų laisvai ugdyti savo asmenybę, mąstyti ir formuoti savo nuomonę” (Europos duomenų apsaugos teisės vadovas..., 2018). Taigi, nepaisant to, kad pagal Chartiją šioms teisėms suteikiami atskirų, savarankiškų pagrindinių teisių statusai, tarp jų susiklostęs ypatingai artimas tarpusavio ryšys, kuris suponuoja išvadą, jog tam tikrais atvejais šios teisės iš esmės gali sutapti.

Tačiau, pažymėtina, kad priešingai nei Chartijoje, Konvencijos nuostatose iš vis neužsimenama apie asmens duomenų apsaugą. „Konvencijoje *expressis verbis* nuostatų apie asmens duomenų apsaugą nėra ir šią teisę čia galima įžvelgti tik preziumuojant, kad sudedamąja teisės į privatų gyvenimą dalimi yra laikoma informacija apie asmenį ir šios informacijos apsauga” (Petraitytė, 2011, p. 165). Taigi, šiuo atveju asmens duomenų apsauga patenka į EŽTK 8 straipsnio reguliavimo sritį, nors jame konkrečiai ir nėra įvardinta. Vadinasi, pagal Konvenciją asmens duomenų apsauga yra asmens privataus gyvenimo apsaugos sudėtinė dalis.

Nagrinėjant Chartijos ir nacionalinės teisės santykį, pabrėžtina, kad Chartijos nuostatomis turi atitikti nacionaliniai įstatymai bei juos aiškinantys teismų sprendimai, todėl Lietuvos teismai, aiškindami įstatymų nuostatas, remiasi Chartija ir laikosi nuostatos, kad nacionaliniai įstatymai turi būti aiškinami taip, kad jie neprieštarautų Sąjungos teisei,

įskaitant ir Chartiją (Žaltauskaitė – Žalimienė *et al.*, 2019, p. 52). Taigi, Chartija, derinanti teisinį reguliavimą tarp valstybių narių, užtikrina tam tikrą asmens privataus gyvenimo neliečiamumo standartą, kurį privalo išlaikyti šalys.

Lyginant Chartijos 7 straipsnį su jau aptartu Konstitucijos 22 straipsniu, pažymėtina, kad priešingai nei Konstitucijoje, Chartijoje įtvirtinama nuostata kartu apima ir būsto neliečiamybę. Konstitucija šiai vertybei skiria atskirą straipsnį ir nurodo, kad: „Žmogaus būstas neliečiamas. Be gyventojų sutikimo įeiti į būstą neleidžiama kitaip, kaip tik teismo sprendimu arba įstatymo nustatyta tvarka tada, kai reikia garantuoti viešąją tvarką, sulaukyti nusikaltėlių, gelbėti žmogaus gyvybę, sveikatą ar turta“ (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992). Taigi, Konstitucijoje asmens privataus gyvenimo neliečiamumas ir būsto neliečiamumas yra viena nuo kitos atskirtos vertybės, o Chartijoje šias asmens teises aprėpia vienas ir tas pats straipsnis.

Visgi, negalima vienareikšmiškai teigti, jog Chartijos 7 straipsnis yra platesnis nei Konstitucijos 22 straipsnis. Chartijoje nuo teisės į privatą gyvenimą (7 Chartijos straipsnis) išskiriama teisė į asmens neliečiamybę (3 Chartijos straipsnis) ir asmens duomenų apsaugą (8 Chartijos straipsnis). Lietuvoje, kaip jau aptarta, tiek asmens neliečiamybės apsauga, tiek asmens duomenų apsauga patenka į tą patį Konstitucijos 22 straipsnį. Taigi, žvelgiant į Lietuvos nacionalinių įstatymų kontekstą, pastebima, kad „garantuojant asmens teisę į privatą gyvenimą, kartu garantuojama ir jo asmens duomenų apsauga, o kita vertus – užtikrinant asmens duomenų apsaugą yra saugomas ir asmens privatus gyvenimas“ (Petraitytė, 2011, p. 165). Nagrinėjant ES ir Lietuvos teisės aktuose įtvirtintas, teismų ir teisės mokslo plėtojamas teisės į privatą gyvenimą sampratas matyti, kad Lietuvoje visgi sudedamąja teisės į privatą gyvenimą dalimi yra laikoma informacija apie asmenį ir šios informacijos apsauga. (Petraitytė, 2011, p. 165). Taigi, šiuo atveju pastebima, kad tarp šių teisės aktų yra tam tikrų skirtumų, kadangi asmens privataus gyvenimas susideda iš skirtingų gyvenimo sričių. Nors šie skirtumai ir nėra esminiai, bet visgi jie parodo kokioms vertybėms skiriama daugiau dėmesio, priklausomai nuo teisinio reguliavimo teritorijos, t. y. pastebima kokios teisinės vertybės labiau akcentuojamos Lietuvoje, o kokios ES kontekste. Nepaneigiama, kad teisė į asmens duomenų apsaugą ne tik kyla iš asmens teisės į privatą gyvenimą, bet ir tam tikrais atvejais su ja sutampa. Todėl autorės nuomone nederėtų vienareikšmiškai atskirti jas, kaip savarankiškas, viena nuo kitos nepriklausančias teises.

Nagrinėjant duomenų apsaugos aspektus, svarbu pažymėti, kad Europos Sąjungos teisės srityje itin svarbi Direktyva (ES) 2016/680 (toliau - Direktyva) dėl fizinių asmenų apsaugos policijos ir baudžiamosios teisenos institucijoms tvarkant asmens duomenis ir dėl

laisvo tokių duomenų judėjimo. Viena vertus, Direktyva siekiama užtikrinti asmens duomenų apsaugą, kaip vieną pagrindinių teisių ir laisvių, kita vertus, sudaryti sąlygas perteklinių apribojimų nevaržomam teisėsaugos institucijų keitimuisi asmens duomenimis tiek nacionaliniuose, tiek tarptautiniuose baudžiamuosiuose procesuose. (Dešriūtė, 2016, p. 31). Taigi, ši direktyva itin reikšminga, kadangi siekia užtikrinti asmens teisę į privatų gyvenimą ir užkirsti kelią šios teisės pažeidimams, numatant konkrečius standartus, kurių privaloma laikytis tvarkant, renkant, saugant asmens duomenis.

Pažymėtina, kad pagal direktyvą asmens duomenys turi būti:

- tvarkomi teisėtai ir sąžiningai;
- renkami nustatytais, aiškiai apibrėžtais ir teisėtais tikslais ir netvarkomi su šiais tikslais nesuderinamu būdu;
- tvarkomi teisėtai ir sąžiningai;
- renkami nustatytais, aiškiai apibrėžtais ir teisėtais tikslais ir netvarkomi su šiais tikslais nesuderinamu būdu;
- adekvatūs, tinkami ir ne per didelės apimties, atsižvelgiant į tikslus, kuriais jie tvarkomi;
- tikslūs ir prireikus atnaujinami. Turi būti imamasi visų pagrįstų priemonių siekiant užtikrinti, kad asmens duomenys, kurie nėra tikslūs, atsižvelgiant į jų tvarkymo tikslus, būtų nedelsiant ištrinami arba ištaisomi;
- laikomi tokia forma, kad duomenų subjektų tapatybę būtų galima nustatyti ne ilgiau, negu tai yra būtina tais tikslais, kuriais jie tvarkomi;
- tvarkomi tokiu būdu, kad būtų užtikrintas tinkamas asmens duomenų saugumas, įskaitant apsaugą nuo tvarkymo be leidimo arba neteisėto tvarkymo ir nuo neatsargaus praradimo, sunaikinimo ar sugadinimo, taikant tinkamas technines ar organizacines priemones.

Šios direktyvos nuostatos buvo perkeltos į Lietuvos teisinį reguliavimą ir numatytos Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo, Lietuvos Respublikos asmens duomenų, tvarkomų nusikalstamų veikų prevencijos, tyrimo, atskleidimo ar baudžiamojo persekiojimo už jas, bausmių vykdymo arba nacionalinio saugumo ar gynybos tikslais, teisinės apsaugos įstatymo ir kitų teisės aktų tekstuose.

2. TEISĖS Į PRIVATŲ GYVENIMĄ RIBOJIMO, TAIKANT PROCESINĘ PRIEVARTĄ, PAGRINDAI IR BŪDAI

2.1. Teisės į privatų gyvenimą ribojimo pagrindai

Nepaneigiant teisės į privatų gyvenimą gynimo svarbos, pažymėtina tai, kad teisė į privatų gyvenimą nėra absoliuti (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas), (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas). Tai reiškia, kad tam tikrais atvejais yra numatyta galimybė šią asmens teisę apriboti. Šiame kontekste atkreipiamas dėmesys į tai, kad Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad bendrų interesų apsauga demokratinėje teisinėje valstybėje negali paneigti konkrečios žmogaus teisės ar laisvės apskritai, kad nustatyti ir taikomi apribojimai neturi pažeisti atitinkamos žmogaus teisės esmės (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas). Taigi, atkreipiamas dėmesys, kad asmens teisę galima apriboti, tačiau toks apribojimas negali peraugti į asmens teisės pažeidimą. Tam, kad būtų užtikrintas apribojimo teisėtumas, būtų išvengta apribojimo tapimo teisės pažeidimu, svarbu apibrėžti ribas, kurių negalima peržengti. Kadangi tokias ribas apibrėžti iš ties sudėtinga, teisėje vadovaujamosi įtvirtintais standartais, reikalavimais, kurių privaloma laikytis. Šiuo atveju kalbama apie teisės į privatų gyvenimą ribojimo pagrindus.

Konstitucijoje nėra *expressis verbis* įtvirtinti šie pagrindai. Tačiau aptartame Konstitucijos 22 straipsnyje visgi yra numatyta, kad „Informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą” (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992). Taigi pačiame Konstitucijos tekste tik akcentuojama, kad esant poreikiui apriboti asmens privataus gyvenimo neliečiamumą, renkant informaciją apie privatų asmens gyvenimą, tai turi būti daroma tik vadovaujantis įstatymu ir tik tuo atveju, kai dėl tokio ribojimo yra priimtas teismo sprendimas.

Pagal Konstituciją, riboti konstitucinę žmogaus teisę į privatumą galima, jeigu yra laikomasi iš Konstitucijos kylančių žmogaus teisių ir laisvių ribojimo bendrųjų reikalavimų (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. Gruodžio 29 d. nutarimas). Pabrėžtina, kad nepaisant to, kad pačios Konstitucijos tekste nėra išvardinti asmens teisės ribojimo pagrindai, tačiau svarbu tai, kad šiuo klausimu išaiškinimą pateikė Konstitucinis teismas: „Pagal Konstituciją riboti konstitucines žmogaus teises ir laisves, tarp jų ir teisę į privatumą, galima, jeigu yra laikomasi šių sąlygų: tai daroma įstatymu; ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus; ribojimais nėra

paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė; yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo” (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas), (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas). Pagal šį konstitucinį proporcingumo principą, asmens teisių ir laisvių įstatymu negalima riboti labiau, negu reikia teisėtiems ir visuomenei svarbiems tikslams pasiekti (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2016 m. vasario 17 d. nutarimas). Be to, atkreipiamas dėmesys į tai, kad bendrų interesų apsauga demokratinėje teisinėje valstybėje negali paneigti konkrečios žmogaus teisės ar laisvės apskritai (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. vasario 26 d. nutarimas).

Vadinasi, remiantis Konstitucinio teismo išaiškinimu, asmens privataus gyvenimo neliečiamumą riboti galima tik esant visumai šių sąlygų:

- ribojimas turi būti numatytas įstatyme;
- ribojimas yra būtinas;
- ribojimo tikslas yra aiškus;
- ribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė;
- ribojimas yra proporcingas siekiamam rezultatui.

Pažymėtina, kad dėl asmens teisės į privatą gyvenimą ribojimo pagrindų aiškiai pasisakyta EŽTK 8 straipsnio 2 dalyje: „Valstybės institucijos neturi teisės apriboti naudojimosi šiomis teisėmis, išskyrus įstatymų nustatytus atvejus ir, kai tai būtina demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo, visuomenės saugos ar šalies ekonominės gerovės interesams, siekiant užkirsti kelią viešos tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat žmonių sveikatai ar moralei arba kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti.” (EŽTK 8 straipsnio)

Taigi, vadovaujantis šiuo EŽTK straipsniu, riboti asmens privatą gyvenimą galima tik esant šioms sąlygoms:

- Toks apribojimas numatytas įstatyme;
- Toks apribojimas yra būtinas/proporcingas siekiamam rezultatui;
- Toks apribojimas numatytas dėl aiškaus tikslo.

Šis pateiktas teisės į privataus gyvenimo gerbimą išimčių sąrašas yra baigtinis ir kad jos apibrėžiamos griežtai. Kad apribojimas būtų suderinamas su Konvencija, juo visų pirma turi būti siekiama tikslo, susijusio su vienu iš toje nuostatoje išvardytų tikslų” (Europos žmogaus teisių teismo 2016 m. birželio 14 d. sprendimas). Taigi, asmens teisės į privatą gyvenimą apribojimas yra negalimas, nebent esant jau aptartiems Konvencijos 8 straipsnio 2 dalyje įtvirtintiems atvejams. Taigi, bendra taisyklė tokia - į asmens privatą gyvenimą negalima kištis, išskyrus priežastis, numatytas EŽTK 8 straipsnio 2 dalyje.

Šiame darbe toliau bus atskleidžiama asmens privataus gyvenimo ribojimo taikant procesinę prievartą baudžiamajame procese problematika, todėl svarbu išanalizuoti šių reikalavimų taikymą baudžiamosios justicijos kontekste. Nors minėto EŽTK 8 straipsnio formuluotė gana konkreti, tačiau ją aiškinant procesinės prievartos kontekste akcentuojamos ypatybės, būdingos baudžiamajai justicijai. „Akivaizdu, kad konstitucinis ir EŽTK kylantis reikalavimas nevaržyti žmogaus teisių labiau nei tai yra būtina baudžiamajame procese gali būti įgyvendintas, jei 1) teisinis reguliavimas yra pakankamai konkretus, t.y. kiek įmanoma konkrečiau nustatyta žmogaus teisės ir laisvės varžančių priemonių taikymo tvarka, ir 2) priimant sprendimus dėl žmogaus teisės ir laisvės varžančių priemonių taikymo konkrečiame baudžiamajame procese yra įvertinamas kiekvienos priemonės proporcingumas” (Goda, 2014, p. 41).

Šiame kontekste pažymima, kad Konstitucinis teismas buvo nagrinėjęs bylą pagal pareiškėjo – Vilniaus apygardos administracinio teismo prašymą ištirti, ar Lietuvos Respublikos pataisos darbų kodekso (toliau – ir PDK) 41 straipsnio 2 dalis (1997 m. liepos 2 d. redakcija) (Žin., 1997, Nr. 67-1663), kuri numatė nuteistųjų korespondencijos cenzūravimą, tačiau nenustatė cenzūravimo pagrindų, tvarkos, neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 22 straipsniui. Teismas sprenddamas aptarto reguliavimo suderinamumo asmens konstitucine teise į susirašinėjimo neliečiamumą, pažymėjo, jog pagal Konstituciją nuteistųjų teisę į susirašinėjimo neliečiamumą galima apriboti tik įstatymu, kuriame turi būti nurodyti tokio apribojimo pagrindai, tvarka. Šiame kontekste teismas taip pat atkreipė dėmesį į iš Konvencijos 8 straipsnio 2 dalies keliamus reikalavimus, pagal kuriuos nuteistųjų susirašinėjimo slaptumo apribojimai turi būti nustatyti įstatymu, demokratinėje visuomenėje jie turi būti būtini siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves, viešuosius interesus, apribojimai neturi peržengti protingų ribų ir paneigti apribojamos teisės esmės. Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, teismas padarė išvadą, jog PDK 41 straipsnio 2 dalies (1997 m. liepos 2 d. redakcija) nuostata „nuteistųjų korespondencija turi būti cenzūruojama“ ta apimtimi, kuria buvo nustatytas privalomas laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų korespondencijos cenzūravimas įstatyme neįtvirtintus tokio cenzūravimo pagrindų, prieštaravo Konstitucijos 22 straipsniui (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. Kovo 24 d. nutarimas). Taigi, Konstitucinis teismas ypatingai akcentavo, kad siekiant į susirašinėjimo neliečiamumą galima apriboti tik įstatymu, kuriame turi būti nurodyti tokio apribojimo pagrindai, tvarka.

Daroma išvada, kad asmens privataus gyvenimo neliečiamumo ribojimo, taikant procesinę prievartą atveju, procesiniai veiksmai, kurie šią teisę apriboja, turi būti įtvirtinti įstatyme, jame turi būti numatyta šių veiksmų atlikimo tvarka. Be to, iš šių veiksmų

įtvirtinančių teisės aktų turi būti aiškiai suprantama, ko minėtais veiksmais siekiama. Teisės doktrinoje laikomasi nuomonės, jog „jokiame įstatyme negali būti itin tiksliai numatytos visos įmanomos teisinės situacijos, tačiau, kaip minėta, proceso veiksmų (ypač prievartinio pobūdžio) atlikimo pagrindai ir sąlygos bei tvarka turi būti tiksliai reglamentuojami” (Goda, 2014, p. 43). Taigi, teisinis reguliavimas, kuriame tik formaliai įtvirtinami procesiniai veiksmai, ribojantys asmens privatą gyvenimą, neatitinka nei Konstitucijos, nei EŽTK nustatytų reikalavimų. Įstatyme nustatant veiksmus, kuriais bus ribojamas privataus gyvenimo neliečiamumas, privalu nustatyti konkrečią šių veiksmų atlikimo tvarką, be to, turi būti numatoma ir procedūra, kuria pasinaudoti galėtų asmenys, manantys, jog šios tvarkos nebuvo tinkamai laikomasi. Tokie reikalavimai, taikomi įstatymams, padeda išvengti perteklinės prievartos asmens atžvilgiu panaudojimo, o net ir tuo atveju, jei vis dėlto asmens teisės ribojimas peraugtų į asmens teisės pažeidimą, asmuo turėtų priemonę, kuria galėtų apginti savo pažeistą teisę.

Tiek iš Konstitucinio teismo išaiškinimo, tiek teisės doktrinos analizės, galima pastebėti, jog būtent asmens, kurio atžvilgiu vykdomas baudžiamasis persekiojimas, konstitucinė teisė į privatumą siejama su asmens procesinėmis garantijomis (Goda, 2014, p. 36). Konstitucinis teismas šiuo klausimu 2003 m. kovo 24 d., nutarime pasisakė, kad: „privataus gyvenimo teisinė samprata siejama su asmens teisėtais privataus gyvenimo lūkesčiais. Jei asmuo daro nusikalstamas ar kitas priešingas teisei veikas, neteisėtai pažeidžia teisės saugomus interesus, daro žalą atskiriems asmenims, visuomenei ir valstybei, jis supranta arba turi ir gali suprasti, kad tai sukels atitinkamą valstybės institucijų reakciją, kad už jo daromą (ar padarytą) teisės pažeidimą gali būti taikomos valstybės prievartos priemonės, kuriomis bus daromas tam tikras poveikis jo elgesiui. Pažymėtina, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo neturi ir negali tikėtis, kad jo privatus gyvenimas bus saugomas lygiai taip pat, kaip ir asmenų, kurie nepažeidžia įstatymų” (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. Kovo 24 d. nutarimas). Vadinasi, asmens, kuris traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, teisė į privatą gyvenimą gali būti apribojama taikant procesinę prievartą jo atžvilgiu. Savaime procesinės prievartos taikymas nesuponuoja asmens privataus gyvenimo neliečiamumo pažeidimo, tačiau taikant prievartą privaloma laikytis numatytų prievartos taikymo pagrindų. Laikantis šių pagrindų užtikrinama asmens, traukiamo baudžiamojon atsakomybėn teisė į privatą gyvenimą ir apsisaugojama nuo perteklinės prievartos taikymo asmens atžvilgiu. Pabrėžtina, kad teisės doktrinoje, vertinant Konvencijos 8 str. 2 d., pagrindus, baudžiamojo persėkiojimo kontekste, pastebimas ir gana neigiamas požiūris: „Galimybė valstybėms remtis nacionalinio saugumo institutu, siekiant pateisinti žmogaus teisių apsaugos apribojimą,

neišvengiamai kelia susirūpinimą, nes žvalgybos institucijų piktnaudžiavimo rizika suteikiamomis teisėmis niekuomet negali būti visiškai atmetama” (Markevičius, 2022, p. 92). Negalima nesutikti su šios ištraukos autoriumi, dėl to, kad institucijų, taikančių procesinę prievartą piktnaudžiavimo galimybė išlieka, tačiau būtent dėl tokių išreikštų abejonių ir yra akcentuojama būtinybė nustatyti tikslų, kuo labiau asmens teises saugantį teisinį reguliavimą. Teisės doktrinoje išsakoma ir nuomonė, jog įstatyme turi būti nustatytos ne tik pareigūnų teisės taikyti tokias priemones, bet ir garantijos, kad jas taikant šie varžymai nesukels žmogaus teisių ir laisvių pažeidimų (Gutauskas, 2019, p. 9). Su šia autoriaus pozicija visiškai sutiktina. Kriminalinės žvalgybos veiksmai pasireiškia itin stipriu asmens teises varžančiu poveikiu, todėl teisiniu reguliavimu numatant tik pačius veiksmus, neatskleidžiant jų santykio su žmogaus teisėmis, akivaizdu, atsirastu tarpė pertekliniam asmens teisių ribojimui.

2.2. Procesinės prievartos, kuria ribojamas privataus gyvenimo neliečiamumas, samprata ir rūšys

Kaip jau minėta, taikant procesinę prievartą, yra ribojamos asmens teisės. Pati prievarta baudžiamajame procese suprantama kaip tam tikri veiksmai, priemonės, varžančios žmogaus teises. Toks teisių varžymas pateisinamas teisėsaugos institucijų pareiga reaguoti į nusikalstamas veikas, kadangi vykdant šią joms priskirtą pareigą, reikalinga kartu suteikti ir priemones, padedančias efektyviai siekti baudžiamojo proceso tikslų. Pažymėtina, kad šis ribojimas neturi peraugti į teisės pažeidimą. Tam, kad būtų išvengta asmens teisių pažeidimo, reikalingos taisyklės, nustatančios kaip konkrečiai atlikti šiuos prievartos veiksmus, įgyvendinti prievartos priemones, neperžengiant ribų.

Pažymėtina, kad kalbant apie procesinę prievartą, aktualiausia nagrinėti šiuos nacionalinės teisės šaltinius:

- Lietuvos Respublikos policijos įstatymą (toliau - PĮ);
- Kriminalinės žvalgybos įstatymą (toliau - KŽĮ);
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksą (toliau - BPK);

PĮ įtvirtinta prievartos apibrėžimą: „Prievarta – policijos veiklos metodas, kuriuo siekiama įgyvendinti policijai pavestus uždavinius ir kuris taikomas, kai nevykdomi policijos reikalavimai ar nurodymai arba siekiama išvengti pavojaus” (Lietuvos Respublikos policijos įstatymas, 2000). Vadovaujantis PĮ, prievarta išskiriama į fizinę ir psichinę prievartą. Fizinė prievarta suprantama kaip fizinės jėgos ir (ar) specialiųjų

priemonių naudojimas (Lietuvos Respublikos policijos įstatymas, 2000). O Psichinė prievarta - fizinės jėgos ir (ar) specialiųjų priemonių naudojimas. (Lietuvos Respublikos policijos įstatymas, 2000) Taigi, minėtame įstatyme aptariama procesinė prievarta, kurią taiko policijos pareigūnai, vykdydami jiems priskirtas funkcijas.

Pabrėžtina, kad procesinę prievartą taiko ne tik policijos pareigūnai, tačiau ir prokurorai, teismai bei kiti subjektai. Todėl šiuo atveju vadovaujamasi bendrine procesinės prievartos samprata: procesinė prievarta - asmens teises ribojančios procesinės prievartos priemonės bei procesiniai prievartos veiksmai, taikomi ir atliekami teisėsaugos institucijų ir kitų subjektų, siekiant įgyvendinti baudžiamojo proceso paskirtį - ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas. (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002). Pažymėtina, kad procesinė prievarta, pagal jos taikymo būdą, gali būti išskiriama į:

- slaptą prievartą;
- viešą prievartą.

Slaptos prievartos atveju asmuo nežino apie jo teisių ribojimą. Todėl, laikoma, kad neviešos prievartos taikymo ypatumas tas, kad asmuo ne tik prievartos taikymo metu, tačiau ir iš viso gali nesužinoti apie jo atžvilgiu taikomus veiksmus, kurie riboja privatų gyvenimą. Dėl tokio procesinės prievartos taikymo pobūdžio apsunkinta arba išvis panaikinta galimybė asmeniui apginti savo teises, jei jos buvo pažeistos, kadangi asmuo gali nežinoti ir apie patį pažeidimą. Analizuojant neviešo pobūdžio procesinę prievartą, atkreipiamas dėmesys į tai, kad veiksmai, kuriais tokia prievarta gali būti taikoma, yra įtvirtinti KŽĮ arba BPK. Visgi, BPK šiam klausimui aktualūs yra vos keli straipsniai, priešingai nei KŽĮ, kuris iš esmės yra svarbus visa apimtimi. Kadangi didžiausia problematika, susijusi su asmens privataus gyvenimo neliečiamumu, būtent ir pasireiškia, taikant slaptą procesinę prievartą t. y. kriminalinės žvalgybos veiksmus ir kitas procesinės prievartos priemones, todėl šiai problematikai skirsiu daug dėmesio sekančiame šio darbo skyriuje.

Priešingai nei slaptos procesinės prievartos taikymo atveju, vieša prievarta išsiskiria tuo, kad žmogaus teisės varžomos apie tai jam žinant. Taigi, vieša procesinė prievarta pasireiškia procesinės prievartos priemonių panaudojimu, veiksmų atlikimu, asmeniui suvokiant ir žinant apie jo atžvilgiu taikomą procesinę prievartą. Šiuo atveju apginti savo teises pažeidimo atveju žmogui yra daugiau galimybių, nei slaptos procesinės prievartos taikymo atveju, kadangi apie perteklinį ribojimą asmuo paprastai sužino iš karto. Vieša

procesinė prievarta didžiąja dalimi įgyvendinama taikant BPK įtvirtintas procesinės prievartos priemonės - kardomasias priemones ir kitas procesinės prievartos priemones.

Paminėtina, kad procesinė prievarta gali būti klasifikuojama ir pagal laiką, kuriuo ji yra taikoma asmens atžvilgiu. Taikant šį kriterijų procesinė prievarta gali būti skirstoma taip:

- iki procesinė prievarta;
- procesinė prievarta.

Iki procesinė prievarta - tokia prievartos rūšis, kuri yra taikoma dar oficialiai neprasidėjus baudžiamajam procesui. Tokia prievartos rūšis labiausiai paplitusi Kriminalinės žvalgybos įstatymo nuostatose, kuriame ir yra daugiausia įtvirtinti slapti veiksmai, ribojantys asmens privatų gyvenimą (slaptas sekimas, telefoninių komunikacijų pasiklausymas ir kt.), kurie gali būti atliekami dar formaliai neatejus baudžiamojo proceso pradžia. Taigi, iki procesinė prievarta paprastai pasireiškia atliekant kriminalinės žvalgybos tyrimo veiksmus.

Priešinga iki procesinės prievartos kategorijai, yra taikoma jau procesinė prievarta. Veiksmai, kurie pasireiškia šia prievartos rūšimi, paprastai įtvirtinti Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse, t. y. jau minėtos kardamosios bei kitos procesinės prievartos priemonės.

Tačiau, atkreipiamas dėmesys į tai, kad procesinės prievartos skirstymas, klasifikavima pagal jos taikymo pobūdį, autorės nuomone, šiuo atžvilgiu yra tikslingesnis. Atsižvelgiant į tai, tokiu klasifikavimu bus vadovaujama tolimesniuose darbo rašymo etapuose.

3. NEVIEŠO POBŪDŽIO PROCESINĖS PRIEVARTOS VEIKSMAI IR JŲ SANTYKIS SU ASMENS PRIVATAUS GYVENIMO NELIEČIAMUMU

3.1. Kriminalinės žvalgybos įstatyme įtvirtinti neviešo pobūdžio veiksmai

Nagrinėjant teisinį reguliavimą, įtvirtintą pačiame KŽĮ, atkreipiamas dėmesys į tai, kad KŽĮ 5 straipsnyje apibrėžtas žmogaus teisių, be kita ko, ir asmens teisės į privatą gyvenimą, santykis su kriminalinės žvalgybos veiksmais. Minėtame straipsnyje įtvirtinta, jog: „Kriminalinės žvalgybos metu negali būti pažeistos žmogaus teisės ir laisvės. Atskiri šių teisių ir laisvių ribojimai yra laikini ir gali būti taikomi tik įstatymų nustatyta tvarka, siekiant apginti kito asmens teises ir laisves, nuosavybę, visuomenės ir valstybės saugumą” (Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas, 2012). Vadovaujantis šiuo straipsniu nurodoma, kad taikant kriminalinės žvalgybos tyrimo veiksmus ir renkant kriminalinės žvalgybos informaciją, siekiant nepažeisti asmens privataus gyvenimo neliečiamumo, turi būti laikomasi šių reikalavimų:

- kriminalinės žvalgybos veiksmais nebus pažeidžiamos asmens teisės bei laisvės;
- kriminalinės žvalgybos veiksmais asmens teisės apribojimos laikinai;
- kriminalinės žvalgybos veiksmai taikomi tik įstatymuose numatyta tvarka;
- kriminalinės žvalgybos veiksmai atliekami siekiant konkretaus tikslo.

Sunkiai įsivaizduojama, kad veiksmingas baudžiamasis procesas dėl tam tikrų nusikalstamų veikų vyktų netaikant tam tikrų neviešų priemonių siekiant užkardyti, išaiškinti ir ištirti pavojingas latentines nusikalstamas veikas, taip pat veikas, kurioms būdingas aukštas organizuotumo ir, be kita ko, konspiracijos lygis, naujų technologijų naudojimas ir pan. (Ažubalytė *et al*, 2016, p. 77). „Šiuolaikiniame gyvenime, ko gero, nekvestionuojama, kad kriminalinė žvalgyba, kaip kovos su nusikalstamumu priemonė ir informacijos rinkimo instrumentas, yra būtina. Žinoma, kad kriminalinės žvalgybos veiksmai gali būti atliekami išimtiniais atvejais, kai nėra galimybių surinkti arba patikrinti surinktus duomenis kitais tyrimo veiksmais arba jei tokių galimybių ir yra, tačiau naudojant kitus tyrimo veiksmus norimą tikslą pasiekti būtų akivaizdžiai sunkiau dėl tiek žmogiškųjų, tiek materialinių sąnaudų” (Gutauskas, 2019, p. 12). Taigi, akivaizdu, kad teisės doktrinoje akcentuojama kriminalinės žvalgybos svarba, siekiant įgyvendinti baudžiamojo proceso paskirtį. Tačiau, tuo pačiu atkreipiamas dėmesys ir į tai, kad kriminalinės žvalgybos veiksmai turėtų būti atliekami išimtiniais atvejais, kaip *ratio ultima* priemonė, siekiant surinkti informaciją apie nusikalstamą veiką, kai kitomis priemonėmis to padaryti

nepavyktų. Kadangi tam tikrais atvejais be kriminalinės žvalgybos tyrimo veiksmų neapsieitina, tam, kad asmenų, kurių atžvilgiu atliekami tokio pobūdžio veiksmai, teisės būtų kiek įmanoma labiau apsaugotos, turi būti nustatyta tiksli, aiški šių veiksmų atlikimo tvarka.

Tai pripažįstama ir EŽTT praktikoje, kurioje nurodoma, kad atsižvelgiant į piktnaudžiavimo, būdingo bet kokiai slapto žmonių sekimo sistemai, pavojų tokios priemonės turi būti grindžiamos itin tiksliai (tiksliai apibrėžtu) įstatymu. Būtina nustatyti aiškias, detalias šios veiklos taisykles, juolab kad naudojamosi vis sudėtingesnėmis atitinkamomis technologijomis. (Europos žmogaus teisių teismo 2007 m. birželio 28 d. sprendimas); (Europos žmogaus teisių teismo 2011 m. sausio 11 d. sprendimas); (Europos žmogaus teisių teismo 2014 m. gegužės 6 d. sprendimas). Taigi, slapto pobūdžio tyrimo veiksmai turi būti įtvirtinti įstatyme. Tačiau, kaip minėta, formalus pačių veiksmų numatymo nepakanka. Tam, kad teisinis reguliavimas atitiktų jam keliamus reikalavimus, būtina įtvirtinti ne tik pačių veiksmų atlikimo galimybę, bet ir nustatyti šių veiksmų atlikimo tvarką, konkrečias taisykles.

Pabrėžtina, kad KŽĮ 2 straipsnio 8 dalyje įtvirtinti Kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdai (Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas, 2012):

- agentūrinė veikla;
- apklausa;
- apžiūra;
- kontrolinis patikrinimas;
- kontroliuojamasis gabenimas;
- nusikalstamos veikos imitavimas;
- pasala;
- sekimas;
- slaptoji operacija;
- teisėsaugos institucijų užduotis.

Vadovaujantis KŽĮ įtvirtintomis nuostatomis, agentūrinė veikla laikoma vienu iš informacijos rinkimo būdų, pasireiškiančiu informacijos gavimo įgyto pasitikėjimo pagrindu panaudojant kriminalinės žvalgybos slaptuosius dalyvius ir (ar) naudojantis kitų asmenų pagalba. Taip pat, dar vienas iš kriminalinės informacijos būdų yra apklausa - kuri atliekama siekiant surinkti reikiamą informaciją. Paprastai atliekant šį informacijos rinkimo būdą, tiesiogiai bendraujama su asmeniu, turinčiu reikiamą informaciją. Kitas plačiai paplitęs informacijos rinkimo būdas - apžiūra, kurios metu informacija surenkama apžiūrint

daiktus, dokumentus, patalpas, transporto priemones, vietovę, asmenis ar kitus objektus. Dar vienas aktualus kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdas yra kontrolinis patikrinimas – kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdas, tikrinant gautą informaciją, įsigyjant ir nustatant apyvartoje draudžiamų daiktų ir (ar) paslaugų buvimą (Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas, 2012).

Pažymėtina, kad sekantis informacijos rinkimo būdas - kontroliuojamasis gabenimas ir jo atlikimo tvarka KŽĮ aprašoma plačiau, nei anksčiau išvardinti informacijos rinkimo būdai. Taip yra todėl, kad priešingai nei kontroliuojamo gabenimo atveju, anksčiau aptartiems veiksams nereikalingas atitinkamų kompetentingų valstybės institucijų sprendimas sankcionuoti tokius veiksmus. Kontroliuojamajam gabenimui skiriamas KŽĮ 14 straipsnis, kuriame nustatyta šio veiksmo sankcionavimo, atlikimo tvarka. Pažymėtina, kad vadovaujantis KŽĮ nuostatomis, kontroliuojamojo gabenimo metu į Lietuvos Respublikos teritoriją įvežami, iš jos išvežami ar per ją vežami neteisėtai gabenami daiktai, su tikslu šiuos procesus kontroliuoti ir surinkti reikiamą informaciją apie veikos aplinkybes.

Turbūt vienas iš daugiausia ginčų keliantis kriminalinės žvalgybos tyrimo veiksmas - nusikalstamos veikos imitavimas. Šiam veiksmui, jo sankcionavimo tvarkai skirtas KŽĮ 13 straipsnis. Pagal KŽĮ nuostatas, toks atliekamas veiksmas formaliai pats atitinka nusikalstamos veikos požymius, todėl praktikoje neretai pasitaiko problemų dėl imitavimo ribų. Atliekant tokio pobūdžio veiksmus pareigūnams draudžiama provokuoti, kurstyti asmenis, kurių atžvilgiu atliekami šie veiksmai, be to, savo veiksmais draudžiama inicijuoti naujus nusikaltimus. Peržengus šias imitavimo ribas kyla žmogaus teisių pažeidimo klausimas, tačiau apie tai plačiau pasisakysiu tolimesnėse darbo dalyse.

Toliau nagrinėjant kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdus pasisakoma apie pasalą. Tai veiksmas, „kada tam tikroje vietoje pagal iš anksto turimą informaciją pasiruošiama ir laukiama atvykstančių asmenų, kurie toje vietoje turi padaryti nusikaltimą, ir yra planuojama juos iš karto sulaikyti. Pasalos pagrindinis tikslas – asmenų neatidėliotinas sulaikymas. Jeigu veiksmas nukreiptas ne į tai, o į tolesnę informacijos apie asmenis ir jų daromą nusikaltimą rinkimą, kurią ruošiamasi naudoti kaip įrodomąją informaciją, tai jau yra savarankiškas kriminalinės žvalgybos veiksmas – sekimas” (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. birželio 28 d. nutartis). Įdomu tai, kad pasalai taip pat nėra reikalingas atitinkamų kompetentingų valstybės institucijų sprendimas sankcionuoti tokius veiksmus.

Tačiau toks sprendimas reikalingas esant poreikiui atlikti sekimo veiksmus. Pažymėtina, kad vadovaujantis KŽĮ nuostatomis, sekimu laikomas kriminalinės žvalgybos

informacijos rinkimo būdas, kai informacija gaunama išskiriant, atpažįstant ir (ar) stebint objektą (Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas, 2012). Teisės doktrinoje pateikiamas toks šio veiksmo apibrėžimas: „Slaptas sekimas – tai kryptingai organizuotas, įstatymu reglamentuotas tyrimo veiksmas, atliekamas valstybės teritorijos ribomis apibrėžtoje materialioje erdvėje tam tikrą laiko tarpą, naudojant teisės aktais leistinus fiksavimo būdus slapta, vizualiai ar kitokiu būdu stebint sekimo objektą, siekiant surasti ir surinkti duomenis reikšmingus nusikalstamai veikai tirti ir (ar) nagrinėti” (Bučiūnas, 2014, p. 66). Pažymima, kad šio veiksmo sankcionavimo tvarką numato KŽĮ 15 straipsnis.

Slaptoji operacija - dar vienas kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdas, kuriam nėra reikalingas sprendimas sankcionuoti šį veiksma. Slaptoji operacija pasireiškia slaptų kriminalinės žvalgybos dalyvių bei kriminalinės žvalgybos subjektų pasitelkimu.

Teisėsaugos institucijų užduotis, priešingai nei prieš tai paminėtas žvalgybos informacijos rinkimo būdas, reikalauja, kad būtų priimtas sprendimas dėl tokio veiksmo sankcionavimo. Vadovaujantis KŽĮ įtvirtintu reguliavimu, teisėsaugos institucijų užduotis, kaip kriminalinės žvalgybos tyrimo veiksmas, atliekamas „tiriant nusikalstamo susivienijimo ar organizuotos grupės vykdomą nusikalstamą veiklą, kriminalinės žvalgybos subjektų teisėtas nurodymas kriminalinės žvalgybos slaptajam dalyviui rinkti reikalingą informaciją, dalyvaujant nusikalstamo susivienijimo ar organizuotos grupės veikloje ir jos daromose nusikalstamose veikose, ar kitoks teisėtas nurodymas rinkti informaciją apie kriminalinės žvalgybos objektus, siekiant išaiškinti ir patraukti atsakomybėn nusikalstamas veikas organizuojančius ir vykdančius asmenis” (Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas, 2012). Minėtam kriminalinės žvalgybos veiksmui skirtas KŽĮ 12 straipsnis.

Be šių išvardintų kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdų, paminėtini ir kiti, itin reikšmingi slapto pobūdžio veiksmai:

- „informacijos gavimas iš ūkio subjektų, teikiančių elektroninių ryšių tinklus ir (ar) paslaugas, Lietuvos banko, finansų įmonių ir kredito įstaigų, taip pat iš kitų juridinių asmenų;
- techninių priemonių panaudojimas specialia tvarka, slapta pašto siuntų ir jų dokumentų apžiūra, pašto siuntų kontrolė ir paėmimas, susirašinėjimo ir kitokio susižinojimo slapta kontrolė;
- slaptas patekimas į asmens būstą, tarnybines ir kitas patalpas, uždaras teritorijas, transporto priemones” (Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas, 2012).

Pažymėtina, kad visi šie veiksmai, be kita ko, turi būti atliekami laikantis kriminalinės žvalgybos pagrindų, numatytų KŽĮ 8 straipsnyje.

Vien iš trumpai aptartų apibrėžimų pastebima, kad šiais neviešo pobūdžio veiksmais stipriai kišamasi į asmens privatą gyvenimą. Taikant tokio pobūdžio prievartą yra ribojama asmens teisė į privatą gyvenimą. Tokių veiksmų kontekste pabrėžtina, kad sunku nustatyti ribą, kuri atskiria asmens privataus gyvenimo ribojimą nuo privataus gyvenimo pažeidimo. Pažymėtina, kad išvardintų kriminalinės informacijos rinkimo veiksmų atlikimo atvejais itin svarbu vadovautis įstatyme įtvirtintomis šių veiksmų sankcionavimo taisyklėmis, nustatyta veiksmų atlikimo tvarka, kitaip kyla pavojus galimam žmogaus teisių pažeidimui. Visgi, atkreipiamas dėmesys į tai, kad formalus, aklas, nemotyvuotas vadovavimasis įstatyme nustatytomis formuluotėmis vienareikšmiškai nepagrindžia tokių veiksmų teisėtumo. Kiekvienu konkrečiu atveju būtina įvertinti visas susiklosčiusias aplinkybes ir tik tada nuspręsti dėl privataus gyvenimo pažeidimo (ne)buvimo.

3.2. Baudžiamojo proceso kodekse įtvirtinti neviešo pobūdžio veiksmai

Pabrėžtina, kad lyginant su KŽĮ įtvirtintais neviešo pobūdžio procesinės prievartos veiksmais, BPK numatytas ženkliai mažesnis tokio pobūdžio veiksmų kiekis. Iš esmės šiame kontekste aktualios šios procesinės prievartos priemonės:

- elektroniniais ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolė, jos fiksavimas ir kaupimas;
- savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmai;
- leidimas atlikti nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus;
- slaptas sekimas.

Pažymėtina, aukščiau išvardintas neviešas procesines prievartos priemones galima apibūdinti teisės doktrinoje išskiriamais šio pobūdžio priemonių bendraisiais požymiais:

- priemonės taikomos slapta (asmenims, kurių atžvilgiu šios priemonės taikomos, nežinant apie tai);
- priemonės taikomos išimtinai ikiteisminio tyrimo stadijoje;
- priemonėms taikyti privaloma ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartis (išskyrus tam tikras išimtis);
- priemonės taikę pareigūnai gali būti apklausiami byloje kaip liudytojai (Bučiūnas, 2017, p. 339).

Vienas iš minėtų veiksmų įtvirtintas BPK 154 straipsnyje - elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolė, jos fiksavimas ir kaupimas. Minėto straipsnio pirmoje

dalyje numatyta, kad ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi, priimta pagal prokuroro prašymą, ikiteisminio tyrimo pareigūnui suteikiama teisė klausytis asmenų pokalbių, perduodamų elektroninių ryšių tinklais, daryti jų įrašus, kontroliuoti kitą elektroninių ryšių tinklais perduodamą informaciją ir ją fiksuoti bei kaupti, tuo atveju, jei pagrįstai manoma, kad bus gauta duomenų apie rengiamą, daromą ar padarytą labai sunkų, sunkų ar apysunkį nusikaltimą arba apie nesunkius nusikaltimus, numatytus Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 152¹ straipsnyje, 162 straipsnio 2 dalyje, 170 straipsnyje, 198² straipsnio 1 dalyje, 309 straipsnio 2 dalyje, arba jeigu yra pavojus, kad nukentėjusiajam, liudytojui ar kitiems proceso dalyviams arba jų artimiesiems bus panaudotas smurtas, prievartavimas ar kitokios neteisėtos veikos (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002).

BPK 158 straipsnis numato dar vieną neviešo pobūdžio procesinės prievartos priemonę - savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmi. „BPK 158 straipsnyje numatytos procesinės prievartos priemonės taikymo metu galima atlikti dviejų rūšių veiksmus: slapta patekti į gyvenamąsias patalpas, transporto priemones ir juos apžiūrėti, laikinai paimti ir apžiūrėti dokumentus, paimti tyrimui medžiagas, žaliavas, produkcijos pavyzdžius bei kitus objektus, neskelbiant apie jų paėmimą, atlikti kontrolinį gabenimą, užmegzti ryšius su asmenimis, tapusiais nusikalstamos veikos tyrimo objektais ir pan.; atlikti nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus (jei ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi, priimta BPK 159 straipsnio tvarka, tai leista)” (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. lapkričio 30 d. nutartis). Veiksmi, atliekami neatskleidžiant savo tapatybės, leidžia pareigūnams, taikant vadinamąją „teisėtą apgaule“, užmegzti ryšį su asmeniu, apie kurį renkami duomenys, neatskleidžiant tikrosios kontakto paskirties (Lietuvos Apeliacinio Teismo 2023 m. gruodžio 21 d. nutartis). Išanalizavus šios procesinės prievartos priemonės apibrėžimą, daroma išvada, kad šiuos veiksmus atliekantis pareigūnas, apsimeta esą tokiu nesantis, t. y. pareigūnas neatskleidžia savo tikrosios tapatybės.

Sekanti neviešo pobūdžio procesinės prievartos priemonė įtvirtinta BPK 159 straipsnyje - Leidimas atlikti nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus. Šios procesinės prievartos apibrėžimas iš esmės formaliai atitinka tą, kuris apibrėžtas KŽĮ. Nusikalstamą veiką imituojančių veiksmų atlikimas – asmens, kuriam siūloma atlikti nusikaltimą ar dalyvauti jį darant, veiksmų, formaliai atitinkančių objektyviuosius nusikaltimo sudėties požymius, atlikimas su teisėsaugos pareigūnų žinia. (baudžiamojo įstatymo nedraudžiamų) atlikti nebūtina (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. sausio 10 d. nutartis).

Taigi, šios procesinės prievartos priemonės ypatumas - atlikti veiksmai atitinka nusikalstamos veikos sudėties požymius. Todėl šiuo atveju neretai iškyla provokacijos veiksmų atlikimo rizika. Bet koku atveju, atliekant nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus, jie negali peraugti į provokaciją. Priešingu atveju, yra pažeidžiamos asmens teisės ir laisvės.

Dar viena slapta taikoma procesinės prievartos priemonė - slaptas sekimas, įtvirtintas BPK 160 straipsnyje, kuriame nurodyta, kad slaptas sekimas pasireiškia asmens, transporto priemonės ir (ar) objekto stebėjimu. Paprastai, „slaptas sekimas atliekamas per atstumą, tiesiogiai nekontaktuojant su sekamu asmeniu ir neįrengiant techninių priemonių patalpų viduje” (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. lapkričio 30 d. nutartis).

Pabrėžtina, kad slapto pobūdžio tyrimo veiksmų atlikimas savaime nesuponuoja išvados dėl tokių veiksmų atlikimo teisingai pritaikant įstatyme įtvirtintas teisės normas, kurios reglamentuoja šių veiksmų atlikimą. Vertinant slaptųjų tyrimo veiksmų metu surinktus duomenis, teismas turi kruopščiai patikrinti, ar tokių veiksmų sankcionavimas bei įgyvendinimas atitinka konkrečių slaptųjų tyrimo veiksmų procesines formas ir joms keliamus reikalavimus, ar atliekant konkretų slaptąjį veiksmą nebuvo peržengtos leidžiamos ribos, be to, ar įgyvendinant vieną ar kitą slaptąjį veiksmą buvo pasirinkta tinkama procesinė forma (Lietuvos Apeliacinio Teismo 2023 m. gruodžio 21 d. nutartis).

Taigi, pažymėtina, kad itin svarbu įvertinti neviešo pobūdžio procesinės prievartos veiksmų atlikimo aplinkybes ir šių aplinkybių atitikimą nustatytam teisiniam reguliavimui. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad taikant neviešo pobūdžio procesinės prievartos priemones ribojama asmens prigimtinė teisė - privataus gyvenimo neliečiamumas, todėl kiekvienu atveju situacijos turi būti analizuojamos itin atidžiai, kruopščiai ir atsargiai. Kadangi nėra įmanoma apsibrėžti tikslių ribų, kurias peržengus asmens teisės ribojimas perauga į asmens teisės pažeidimą, teisėsaugos institucijoms, pareigūnams ir kitiems subjektams, taikantiems procesinę prievartą tenka ypatingai sudėtinga užduotis - prieš atliekant bet kokią procesinį veiksmą numatyti galimus žmogaus teisių pažeidimus ir imtis visų priemonių, siekiant šių pažeidimų išvengti.

3.3. Neviešo pobūdžio procesinės prievartos ir teisės į privatą gyvenimą santykis

Aptarus neviešo pobūdžio procesinės prievartos veiksmų sistemą, galima išanalizuoti šių veiksmų ir teisės į privatą asmens gyvenimą santykį. Pažymėtina, kad šis klausimas paliestas analizuojant asmens privataus gyvenimo neliečiamumo ribojimo pagrindus,

tačiau toliau siekiama dar išsamiau išnagrinėti privataus gyvenimo apsaugos santykį, taikant neviešo pobūdžio procesinės prievartos veiksmus.

Pabrėžtina, kad atliekant tokio pobūdžio veiksmus, gali būti apribotos asmens teisės ir laisvės, tarp jų ir susirašinėjimo, kitokio susižinojimo neliečiamumą. Reikėtų pažymėti, kad sąvoka „kitoks susižinojimas“ apima visas greitai evoliucionuojančias informacijos priemones, tokias kaip internetas ar elektroninis paštas (Žiobienė, 2005, p. 124).

„Asmens privataus gyvenimo gerbimo principas suponuoja pozityvią valstybės pareigą imtis atitinkamų priemonių siekiant užtikrinti asmens teisę į jo asmeninio ir šeimos gyvenimo, taip pat jo garbės ir orumo apsaugą slapta renkant informaciją apie asmenį baudžiamosios justicijos ar kitais teisėtais tikslais, taip pat panaudojant minėtą informaciją įstatymų nustatytais atvejais ir tvarka.“ (Gutauskas, 2019, p. 9). Spręsdamas, ar institucijų laikoma informacija apie asmenį yra susijusi su privataus gyvenimo aspektais, EŽTT atsižvelgia į konkretų kontekstą, kuriame tokia informacija buvo užfiksuota ir laikoma, įrašų pobūdį, tai, kaip jie buvo naudojami ir tvarkomi ir kokie galimi to rezultatai (Europos žmogaus teisių teismo 2008 m. gruodžio 4 d. sprendimas); (Europos žmogaus teisių teismo 2011 m. spalio 18 d. sprendimas); Europos žmogaus teisių teismo 2014 m. lapkričio 4 d. sprendimas).

Šiame kontekste paminėtinas Byloje Roman Zakharov prieš Rusiją Teismas nagrinėjo pareiškėjo skundą, kad slapto mobiliojo telefono ryšio perėmimo sistema Rusijoje pažeidžia jo teisę į privataus gyvenimo ir susirašinėjimo gerbimą ir kad šiuo atžvilgiu jam nesuteikiama jokių veiksmingų teisių gynimo priemonių. Teismas darė išvadą, kad Rusijos teisės nuostatos, reglamentuojančios pranešimų perėmimą, nenumato adekvačių ir veiksmingų garantijų nuo savivalės ir piktnaudžiavimo rizikos, kuri būdinga bet kuriai slapto sekimo sistemai ir kuri yra ypač didelė sistemoje, kurioje slaptosios tarnybos ir policija techninėmis priemonėmis turi tiesioginę prieigą prie visų mobiliųjų telefonų ryšių. Visų pirma, nėra pakankamai aiškiai apibrėžtos aplinkybės, kuriomis valdžios institucijos yra įgaliotos imtis slapto sekimo priemonių. Nuostatos dėl slapto sekimo priemonių nutraukimo nesuteikia pakankamų garantijų dėl savavališko kišimosi. Leidimų suteikimo procedūros nepajėgios užtikrinti, kad slapto sekimo priemonės būtų skiriamos tik tada, kai „reikalinga demokratinėje visuomenėje“. Taigi, teismas konstatavo, kad buvo pažeistas Konvencijos 8 straipsnis (Europos žmogaus teisių teismo 2015 m. gruodžio 4 d. sprendimas).

Visgi, aktualus ir Europos žmogaus teisių teismo 2012 m. liepos 31 d. sprendimas, kuriame buvo nustatytas Konvencijos 8 straipsnio pažeidimas dėl pareiškėjo telefoninio pokalbio nutekimo žiniasklaidai. Pažymėtina, kad slaptas telefoninio pokalbio

pasiklausymas sankcionuotai buvo vykdomas valstybės saugumo departamento. Teismas šiuo klausimu pasisakė, kad telefoninių pokalbių pasiklausymas, įrašinėjimas buvo pateisinamas Konvencijos 8 straipsnio 2 dalyje numatytu pagrindu: sprendimas pasiklausyti pareiškėjo telefoninių pokalbių buvo priimtas remiantis Operatyvinės veiklos įstatymu bei buvo būtinas siekiant užtikrinti valstybės saugumą bei užkirsti kelią nusikaltimams. Tačiau, pabrėžtina, jog pasiklausymo metu padaryto pokalbio įrašo ištraukų atskleidimas žiniasklaidai pažeidė asmens teisę į privatų gyvenimą, kadangi nebuvo užtikrintas tokios informacijos konfidencialumas, be to, nebuvo atliktas tyrimas dėl informacijos nutekinimo. Teismas nustatė, kad šiuo atveju nebuvo institucijos, kuri būtų galėjusi atlikti tyrimą dėl operatyvinės veiklos priemonių (slapto telefoninių pokalbių pasiklausymo) tinkamo taikymo. Taigi Teismas konstatavo, jog paneigta pareiškėjo teisė apskusti operatyvinės veiklos priemonių taikymą, atsižvelgiant ir į tai, kad informacija buvo nutekinta, pažeidė jo Konvencijos 13 straipsnyje garantuojamą teisę į veiksmingą teisinę gynybos priemonę (Europos žmogaus teisių teismo 2012 m. liepos 31 d. sprendimas). Atkreipiamas dėmesys į tai, kad šioje byloje buvo laikomasi slapto telefoninio pokalbio pasiklausymo veiksmui taikomų procedūrinių reikalavimų, pats procesinės prievartos veiksmas atliktas vadovaujantis tokių veiksmų atlikimo tvarka, tačiau vis tiek nustatytas privataus gyvenimo pažeidimas, kadangi nebuvo užtikrintas konfidencialumo. Šis pavyzdys puikiai atspindi, jog vien formalių procesinių reikalavimų konkrečiam veiksmui laikymasis nesuponuoja atlikto veiksmo teisėtumo, todėl kiekvienu konkrečiu atveju privalo būti įvertintos visos su tokio veiksmo atlikimu susijusios aplinkybės.

Pažymėtina, kad tokia pozicija ne kartą aiškiai išsakyta teismų jurisprudencijoje. Teisėtai sankcionuotus kriminalinės žvalgybos veiksmus teisėtus daro ne tik jų sankcionavimo pagrindų, bet ir jų realizavimo teisėtumas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 31 d. nutartis).

Tačiau, žinoma, negalima paneigti ir neviešo pobūdžio veiksmų sankcionavimo tvarkos nustatymo reikšmės. Kasacinės instancijos teismo praktikoje byla po bylos formuojami reikalavimai, susiję su faktiniu ir teisiniu slapto tyrimo veiksmų pagrindais: sankcionavimo forma ir turiniu, taip pat jų realizavimo proporcingumu, trukme, ikiteisminio tyrimo pradėjimo laiku ir kt. (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. lapkričio 6 d. nutartis ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. liepos 16 d. nutartis). Kasacinės instancijos teismo praktikoje pažymėta, kad nutarties dėl neviešo pobūdžio veiksmų sankcionavimo rezoliucinėje dalyje turi būti tiksliai nurodytas sankcionuojamų veiksmų pavadinimas, turinys, apimtis, laikas ir asmuo ar asmenys, prieš kuriuos leidžiama atlikti operatyvinius (kriminalinės žvalgybos) veiksmus (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo

2016 m. vasario 2 d. nutartis; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. vasario 21 d. nutartis; (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. lapkričio 6 d. nutartis). Leidimas atlikti operatyvinius (kriminalinės žvalgybos) veiksmus turi būti kiek įmanoma tikslesnis, kad proceso dalyviai ir bylą nagrinėjantys teismai galėtų įvertinti tų veiksmų teisėtumą (teisinį pagrindą) ir pagrįstumą (faktinį pagrindą), būtent kad būtų aišku, kokie veiksmai, kur, prieš kokius asmenis, kiek laiko galėjo būti vykdomi (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. birželio 30 d. nutartis; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. lapkričio 6 d. nutartis). Akivaizdu, kad siekiant išvengti perteklinio, nepagrįsto ir neproporcingo asmens teisės į privatą gyvenimą ribojimo, itin svarbu kuo tiksliau apibrėžti procesinės prievartos veiksmo taikymo ribas, tvarką. Įstatymų nustatytos institucijos, taikydamos šias priemones, kiekvienu atveju turi įvertinti konkrečią situaciją, nustatyti, ar yra pakankamas atitinkamos priemonės taikymo faktinis pagrindas, išsiaiškinti, ar negalima tų pačių tikslų pasiekti neįsiterpiančiam į privatą žmogaus gyvenimą, arba, jeigu toks įsiterpimas yra neišvengiamas, užtikrinti, kad žmogaus teisė į privatumą nebūtų apribota labiau, negu būtina minėtam visuomenei reikšmingam ir konstituciškai pagrįstam tikslui pasiekti (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 1 d. nutartis).

Atkreipiamas dėmesys, kad nagrinėjamu klausimu pasisakė Lietuvos Aukščiausiasis teismas 2023 m. lapkričio 22 d. nutartimi, priimtoje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-168-594/2023. Šioje byloje nustatyta, kad techninių priemonių panaudojimas specialia tvarka buvo sankcionuotas nenurodant ne tik kokios konkrečios techninės priemonės specialia tvarka, apimtimi ir kur leidžiamos naudoti, bet ir tai, kokiais veiksmais tokia informacija bus renkama. Todėl, teismas konstatavo, kad kriminalinės žvalgybos tyrimo metu užfiksuoti pokalbiai, buvo gauti neteisėtai, nes nutartimis, kuriomis sankcionuoti tokie veiksmai, nebuvo leista įrengti ar naudoti kokią nors pokalbių klausymosi įrangą nei konkrečiose patalpose, nei konkrečioms asmenims, taip pat nebuvo leista jokia įranga niekur jokių pokalbių fiksuoti, nebuvo leista kontroliuoti ir fiksuoti ir jokių asmenų elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos. Teismas be kita ko, pabrėžė ir tai, kad Tokio lakoniško turinio nutartys, kuriose iš esmės perrašytas prokurorų teikimų rezoliucinės dalies turinys, neatitinka teisinio aiškumo ir nuspėjamumo kriterijų, kurie taikomi tiek įstatymui, kurio pagrindu gali būti ribojamos žmogaus teisės, tiek teismo sprendimui, kuriuo leidžiama riboti konkretaus žmogaus teisę į privatą gyvenimą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. lapkričio 22 d. nutartis). Taigi, teismas akcentavo aplinkybę, kad sankcionuojant neviešo pobūdžio veiksmus, būtina tiksliai apibrėžti sankcionuojamų veiksmų taikymo ribas, kuo aiškiau nurodyti tokio veiksmo atlikimo aplinkybes.

Kita vertus, pažymima, kad neviešos procesinės prievartos veiksmų atitikimas jiems taikomiems reikalavimams vertinamas kiekvienoje byloje individualiai, atsižvelgiant į byloje susiklosčiusią faktinę ir teisinę situaciją, inter alia (be kita ko), kriminalinės žvalgybos subjektų ir prokurorų teikimų bei pranešimų, pagal kurių duomenis buvo parengti teikimai, turinį bei sankcionuotų kriminalinės žvalgybos veiksmų visumą.

Pavyzdžiui, byloje Uzun prieš Vokietiją, Pareiškėjas buvo stebimas esant įtarimui dėl pareiškėjo dalyvavimo teroristiniuose išpuoliuose. Pareiškėjas sužinojęs apie jo atžvilgiu vykdomą stebėjimą, siekė išvengti šių priemonių, sunaikindamas siūstuvus. Todėl pareiškėjo atžvilgiu nuspręsta atlikti stebėjimą pasaulinės padėties nustatymo sistemos įrenginiu (GPS). Pažymėtina, kad stebėjimo įrenginys buvo įtaisytas kito asmens, taip pat dalyvavusio šiuose išpuoliuose, automobilyje. Tiek pareiškėjas, tiek automobilio savininkas buvo suimti ir vėliau pripažinti kaltais dėl įvairių teroristinių išpuolių. Teismas atkreipė dėmesį į tai, kad šiuo atveju sekimas GPS priemonėmis buvo proporcingas, atsižvelgiant į nusikaltimų sunkumą ir faktą, kad jis vengė taikyti kitas sekimo priemones. Toks kišimasis į pareiškėjo teisę į privataus gyvenimo gerbimą atitiko įstatymą. Šiuo teisės varžymu buvo siekiama teisėtų tikslų - apsaugoti nacionalinį saugumą, visuomenės saugumą ir užkirsti kelią nusikaltimams. Todėl šioje byloje nenustatytas Konvencijos 8 straipsnio pažeidimas (Europos žmogaus teisių teismo 2010 m. rugsėjo 2 d. nutartis).

Pažymėtina, kad EŽTT, nagrinėdamas bylą dėl asmens duomenų rinkimo, saugojimo baudžiamojo proceso tikslais, pažymėjo, kad itin ilgas asmens telekomunikacijų duomenų rinkimas, kaupimas, neatitinka Konvencijoje nustatytų reikalavimų. Byla Škoberne prieš Slovakiją. Ši byla yra susijusi su baudžiamuoju procesu prieš pareiškėją (buvusį apygardos teismo teisėją), kuriame jis buvo nuteistas už kyšio priėmimą. Byloje buvo sprendžiamas klausimas, ar buvo pažeistas 8 straipsnis, nes pareiškėjo asmens telekomunikacijos duomenys buvo renkami 14 mėnesių, o vėliau tvarkomi, saugojami ir nagrinėjami baudžiamojo proceso tikslais. Todėl šių telekomunikacijų duomenų saugojimas, prieiga ir tvarkymas pažeidė Konvencijos 8 straipsnį (Europos žmogaus teisių teismo 2010 m. rugsėjo 2 d. sprendimas)

Nagrinėjant neviešo pobūdžio veiksmų santykį su asmens privataus gyvenimo neliečiamumu, pasisakytina ir apie pareigūnų atliekamus veiksmus, savo pobūdžiu panašius į BPK reglamentuojamus neviešo pobūdžio veiksmus (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. vasario 11 d. nutartis)

Aptariamoje byloje kai kurie Kriminalinės policijos Organizuotų nusikaltimų tyrimo skyriaus pareigūnų veiksmai, kuriuos jie atliko nustatydami nusikalstamą veiką padariusius asmenis, buvo panašūs į BK reglamentuojamą slaptą sekimą. Nagrinėjamu atveju policijos

pareigūnai stebėjo viešas teritorijas, jose paliktas transporto priemonės bei asmenis, atvykusius jų pasiimti. Šie veiksmai nebuvo fiksuoti naudojant vaizdo ar garso įrangą, tokiais veiksmais nebuvo renkama informacija apie kokio nors žmogaus privatų gyvenimą ar apie kokias nors kitas Konstitucijos ir įstatymų saugomas vertybes. Todėl teismas padarė išvadą, kad tokiais veiksmais policijos pareigūnai realizavo jų veiklą reglamentuojančių norminių aktų nustatytą teisę ir pareigą imtis visų priemonių, kad būtų išaiškinta nusikalstama veika ir nustatyti ją įvykdę asmenys (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. vasario 11 d. nutartis). Taigi, šioje byloje, įvertinus veiksmo atlikimo aplinkybes, iš esmės padaryta priešinga nei prieš tai aptariamoje byloje, išvada. Teismas, išsamiai išanalizavęs visas aplinkybes nereikalavo tokių griežtų reikalavimų laikymosi.

Iš esmės analogiška išvada padaryta Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2021 m. sausio 28 d. nutartimi baudžiamojoje byloje Nr. 2K-8-1073/2021. Šioje byloje pareigūno atliekami veiksmai, tiriant nusikalstamos veikos aplinkybes, nustatant nusikalstamą veiką padariusį asmenį, savo pobūdžiu panašūs į BPK reglamentuojamą slaptą sekimą. Byloje teismas vertino, kad pareigūno veiksmai buvo atliekami itin trumpą laiko tarpą, atliekami viešoje vietoje. Be to, teismas akcentavo ir šių veiksmų tikslą - nustatyti nusikalstamą veiką darančius asmenis. Šie veiksmai nebuvo fiksuoti naudojant vaizdo ar garso įrangą, todėl minėtais veiksmais nebuvo renkama informacija apie kokio nors žmogaus privatų gyvenimą ar apie kokias nors kitas Konstitucijos ir įstatymų saugomas vertybes. Todėl darytina išvada, kad tokiais veiksmais policijos pareigūnas realizavo jo veiklą reglamentuojančių norminių aktų nustatytą teisę ir pareigą imtis visų priemonių, kad būtų išaiškinta nusikalstama veika ir nustatyti ją įvykdę asmenys (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. sausio 28 d. nutartis). Taigi, šiose bylose pabrėžiamas teismo vaidmuo, kurį įgyvendindamas jis kiekvieną atvejį vertina individualiai ir sprendžia dėl atliktų procesinių veiksmų suderinamumo su asmens teise į privatų gyvenimą.

Nagrinėjant neviešo pobūdžio veiksmų santykį su asmens teise į privatų gyvenimą, svarbu išanalizuoti konkrečių tokio pobūdžio veiksmų kontekstą. Kaip jau minėjau, praktikoje itin daug problematikos pasireiškia taikant nusikalstamą veiką imituojantį veikos modelį, jo santykyje su provokacija. Teismų praktikoje tikrinant, ar nebuvo panaudota provokacija, būtina nustatyti, ar nusikalstamos veikos imitavimo veiksmai atliekami prieš asmenį, apie kurio, tikėtina, nusikalstamą veiką jau turima duomenų, t. y. ar buvo prisijungta prie daromos nusikalstamos veikos; kuris (asmuo, prieš kurį taikomas nusikalstamos veikos imitavimas, ar imitavimo dalyvis) pirmas parodė iniciatyvą daryti nusikalstamą veiką; ar neviešo pobūdžio tyrimo veiksmai atlikti iš esmės pasyviu būdu, t. y. ar asmuo, atliekantis NVIV pagal BPK (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso

kodeksas, 2002) ar veikiantis pagal nusikalstamos veikos imitavimo modelį (Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas, 2012), neskatino, neįtikinėjo ar kitokiais veiksmais nekurstė asmens padaryti konkrečią nusikalstamą veiką. Provokacija konstatuojama, jei šių aplinkybių analizė leidžia padaryti išvadą, jog atitinkama nusikalstama veika nebūtų buvusi padaryta be valstybės pareigūnų įsikišimo (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gruodžio 6 d. nutartis; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. vasario 1 d. nutartis; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. vasario 11 d. b nutartis). Taigi, nusikalstamą veiką imituojančio modelio taikymo atveju ypatingai reikšminga įvertinti pareigūnų elgesį. Tačiau, pabrėžtina, kad tokių bylų kontekste turėtų būti atsižvelgiama ir į pačio asmens, kurio atžvilgiu taikomi neviešo pobūdžio veiksmai, elgesį.

Pažymėtina, kad šiame kontekste aktuali EŽTT nagrinėta byla Romas Adomavičius prieš Lietuvą. Ši byla buvo nagrinėjama pagal pareiškėjo skundą, kuriuo pareiškėjas teigė, kad asmuo, vykdęs nusikalstamos veikos imitavimo modelį, sukurstė pareiškėją paimti kyšį. Teismas šiuo atveju atkreipė dėmesį į tai, kad daugelis susitikimų vyko pareiškėjo iniciatyva, pareiškėjo kalbėjimo būdas ir susitikimų aplinkybės įrodo, jog pokalbių tema jam buvo aiški ir kad jis suprato, jog jo veiksmai buvo neteisėti. Teismas pažymėjo, kad pareiškėjas nesiėmė jokių veiksmų, kad sustabdytų jų susitikimus ar informuotų apie juos valdžios institucija. Įvertinęs šių aplinkybių visumą, teismas padarė išvadą, kad šiuo atveju nebuvo provokuojama arba kurstoma padaryti nusikaltimą. Iš visų aplinkybių matyti, kad valdžios institucijos „prisijungė“ prie nusikalstamos veiklos, o ne ją inicijavo. Dėl to Teismo manymu, byloje nėra duomenų, kad pareigūnas būtų kurstęs pareiškėją paimti kyšį ar kad pareiškėjas nežinojo, kokių tikslu jam buvo duoti pinigai (Europos žmogaus teisių teismo 2023 m. balandžio 11 d. sprendimas).

Visgi, paminėtina ir EŽTT byla Malininas prieš Lietuvą, kurioje padaryta priešinga išvada. Vertindamas, ar policijos pareigūnai apsiribojo „iš esmės pasyviu nusikalstamos veikos tyrimu“ (Europos žmogaus teisių teismo 2008 m. liepos 1 d. sprendimas), Teismas atsižvelgė į žemiau nurodytas aplinkybes. Nebuvo duomenų, kad pareiškėjas anksčiau būtų padaręs nusikalstamą veiką, susijusią su psichotropinėmis medžiagomis. Teismui nebuvo pateikta jokių objektyvių ir teismo patikrintų įrodymų, leidžiančių įtarti pareiškėją iki susitikimo su policijos pareigūnu – tariamu pirkėju – platinant ar rengiantis plauti psichotropines medžiagas. Vyriausybė neginčijo, kad pareiškėjas anksčiau nebuvo teistas, o bylos nagrinėjimo metu nebuvo pateikta jokių įrodymų, kad pareiškėjas būtų buvęs anksčiau susijęs su neteisėtu psichotropinių medžiagų platinimu. Teismas pastebėjo, kad pareigūnas pats ėmėsi iniciatyvos, nes kreipėsi į pareiškėją su klausimu, kur gali nusipirkti

psichotropinių medžiagų. Po to pareiškėjas pasisiūlė pats parduoti minėtas medžiagas. Sandoriui tęsiantis, pareiškėjui buvo pasiūlyta ženkli suma – 3000 JAV dolerių – už didelio kiekio psichotropinių medžiagų pateikimą. Ši aplinkybė akivaizdžiai patvirtina raginimą parduoti psichotropines medžiagas. Šie elementai, Teismo nuomone, peržengė policijos pareigūnų, kaip slaptų agentų, veiksmų ribas, todėl laikytini agentų provokatorių (agents provocateurs) veiksmais. Policijos pareigūnai sukurstė nusikalstamos veikos padarymą, o ne „prisijungė“ prie tęstinio nusikaltimo. Iš šių aplinkybių darytina išvada, kad policijos pareigūnai neapsiribojo iš esmės pasyviu nusikalstamos veikos tyrimu, bet pareiškėjo atžvilgiu darė tokią įtaką, kad sukurstytų jį padaryti nusikaltimą.

Pabrėžtina, kad byla Lalas prieš Lietuvą yra glaudžiai susijusi su jau aptarta pareiškėjo bendrininko S. Malinino byla, kurioje Teismas taip pat nustatė Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimą. Pareiškėjas M. Lalas kartu su S. Malininu buvo nuteisti už pasikėsinimą parduoti didelį kiekį psichotropinių medžiagų. Jų nusikalstama veika buvo išaiškinta panaudojus S. Malinino atžvilgiu sankcionuotą nusikalstamą veiką imituojančio elgesio modelį. Pareiškėjas pagal Konvencijos 6 straipsnį Teismui skundėsi, kad buvo sukurstytas padaryti nusikalstamą veiką ir dėl to neteisingai nuteistas. Jis nurodė, kad nusikalstamą veiką imituojuantis elgesio modelis, nors sankcionuotas tik jo bendrininko atžvilgiu, buvo panaudotas ir prieš jį, be to, nagrinėjant bylą teisme, tam tikri įrodymai, susiję su minėto modelio sankcionavimu ir panaudojimu, nebuvo atskleisti. Teismas, įvertinęs visas šios bylos aplinkybes, laikėsi nuomonės, kad pareiškėjas buvo sukurstytas padaryti nusikalstamą veiką. Teismas taip pat atsižvelgė į tai, kad reikšmingi su modelio sankcionavimu susiję įrodymai nebuvo atskleisti pareiškėjui bylos nagrinėjimo metu bei nebuvo ištirti remiantis rungtyniškumo principu, ir nusprendė, jog vidaus teismai tinkamai neištyrė pareiškėjo teiginių dėl kurstymo. Taigi Teismas padarė išvadą, kad pareiškėjo bylos nagrinėjimas nebuvo teisingas, todėl buvo pažeista Konvencijos 6 straipsnio 1 dalis (Europos žmogaus teisių teismo 2011 m. kovo 1 d. sprendimas).

Aktualu aptarti ir abiejų Ramanausko bylų skirtumus. Byloje Ramanauskas prieš Lietuvą, (peticijos nr. 74420/01) Teismas buvo konstatavęs, jog tuo metu prokuroru dirbęs pareiškėjas, nors ir paėmė kyšį, tačiau jis buvo sukurstytas padaryti šį nusikaltimą, pažeidžiant Konvencijos 6 straipsnį. Teismas pabrėžė, kad yra nustatyti pagrindiniai principai, kuriais remiantis turi būti sprendžiama, ar taikant nusikalstamos veikos modelį bei panašius specialius tyrimo veiksmus nebuvo pažeista Konvencija garantuojama teisė į teisingą procesą išprovokuojant patrauktą baudžiamojon atsakomybėn asmenį padaryti nusikalstamą veiką. Pagrindinis kriterijus šiuo atveju yra tai, ar tyrimas yra „iš esmės

pasyvus“, ar nėra kurstymo padaryti nusikaltimą, kuris antraip nebūtų padarytas. Šiuo atveju buvo nustatytas pažeidimas.

Tačiau, byloje Ramanauskas prieš Lietuvą (peticijos nr. 55146/14), buvo priimtas iš esmės priešingas sprendimas. Teismas konstatavo, jog šioje byloje pareigūnai tik informavo nuteistą bei jo pažįstamą asmenį, kokių veiksmų šie gali imtis, po to, kai nuteistasis perdavė informaciją STT (Europos žmogaus teisių teismo 2011 m. kovo 1 d. sprendimas). Taigi ši byla nėra susijusi su slaptu policijos darbu per se, o tik su privataus asmens, kurio veiksmus prižiūrėjo pareigūnai, veikla. Be to, slapta atlikti įrašai parodė, jog Ramanauskas pats nurodė, jog galima papirkti teisėjus, bei įvardino konkrečias sumas. Pinigai, kuriuos paėmė pareiškėjas, Teismo vertinimu, nebuvo atlygis už jo teisinę paslaugą, bet to, jis nepranešė pareigūnams apie nuteistojo veiksmus, nepaisant to, jog vėliau apkaltino pastarąjį kurstymu padaryti nusikaltimą. Apibendrinant, Teismas nenustatė jokių pažeidimų tyrimą atlikusių pareigūnų veiksmuose. Teismo vertinimu, pareigūnai tik prisijungė prie nusikalstamos veikos, o ne ją inicijavo. Teismas konstatavo, kad šiuo atveju nebuvo jokio kurstymo padaryti nusikaltimą.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, pabrėžtina, kad ypatingai svarbu institucijoms, taikančioms procesinę prievartą asmenų atžvilgiu išsamiai įsivertinti kiekvieno atvejo aplinkybes, vadovautis numatytais reikalavimais. Taikant procesinę prievartą turi būti dedamos visos pastangos, siekiant suderinti asmens privataus gyvenimo neliečiamumą su veiksmais, ribojančiais šią asmens teisę.

4. VIEŠO POBŪDŽIO PROCESINĖS PRIEVARTOS VEIKSMAI IR JŲ SĄNTYKIS SU ASMENS TEISE Į PRIVATŲ GYVENIMĄ

4.1. Viešo pobūdžio procesinės prievartos įtvirtintos baudžiamojo proceso kodekse

Igyvendindama baudžiamojo proceso tikslus valstybė baudžiamojo proceso normų privalomumą siekia užtikrinti valstybės prievarta, kuri baudžiamajame procese pasireiškia prievartos priemonėmis (Losis, 2010, p. 85)

Kaip jau minėta, viešo pobūdžio procesinės prievartos veiksmai, yra tokie procesiniai veiksmai, ribojantys asmens privataus gyvenimo neliečiamumą, apie kuriuos žino asmuo, kurio atžvilgiu minėti veiksmai taikytini. Tokie viešo pobūdžio veiksmai yra įtvirtinti BPK XI ir XII skyriuose - kardamosios priemonės ir kitos procesinės prievartos priemonės. Kardomųjų priemonių sąrašas numatytas BPK 120 straipsnyje. Vadovaujantis šiuo straipsniu, kardamosios priemonės yra šios (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002):

- suėmimas;
- intensyvi priežiūra;
- namų areštas;
- įpareigojimas gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo ir (ar) nesiartinti prie nukentėjusiojo arčiau nei nustatytu atstumu;
- užstatas;
- dokumentų paėmimas;
- specialiosios teisės sustabdymas;
- įpareigojimas periodiškai registruotis policijos įstaigoje;
- rašytinis pasižadėjimas neišvykti.

Pažymima, kad papildomai prie kardomųjų priemonių išskirtina kariui taikoma kaip kardomoji priemonė - karinio dalinio, kuriame jis tarnauja, vadovybės stebėjimas, o nepilnamečiui – atidavimas tėvams, rūpintojams arba kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, prižiūrėti.

Šis kardomųjų priemonių sąrašas yra baigtinis, todėl kitokių kardomųjų priemonių, nenumatytų aptariamame įstatymo straipsnyje, taikyti negalima. Pažymima dar ir tai, kad šios kardamosios priemonės iš esmės surašytos nuo griežčiausios taikomos priemonės (suėmimo) iki švelniausios (rašytinio pasižadėjimo neišvykti). Šiame kontekste svarbu paminėti, jog visais atvejais pirmenybė turi būti taikoma švelnesnėms priemonėms. O

griežtesnės skiriamos tik tais atvejais, kai manoma, jog taikant švelnesnes priemones nebus galimybės pasiekti kardomųjų priemonių tikslų.

Nagrinėjant kardomųjų priemonių taikymo ypatumus, reikalinga atkreipti dėmesį į tai, jog BPK 121 straipsnyje yra įtvirtintos šių priemonių skyrimo bendrosios nuostatos. Vadovaujantis šiomis nuostatomis (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002):

- Kardomoji priemonė skiriama surašant motyvuotą dokumentą. Šia nuostata iš esmės paskirstyta baudžiamojo proceso subjektų kompetencija. Pačios griežčiausios priemonės (Suėmimas, intensyvi priežiūra, namų areštas ir įpareigojimas gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo ir (ar) nesiartinti prie nukentėjusiojo arčiau nei nustatytu atstumu) skiriamos tik ikiteisminio tyrimo teisėjo ir teismo nutartimi, o kitas kardomasias priemones gali skirti ir prokuroras. Šiame kontekste atkreipiamas dėmesys į ypatumą ikiteisminio tyrimo pareigūnų atžvilgiu - gali švelnesnes priemones taikyti, tačiau tik neatidėliotinais atvejais;

- Kardomąją priemonę skirti galima tik tokiais atvejais, kai yra pakankamai duomenų, leidžiančių manyti, kad įtariamasis padarė NV;

- Vienu metu gali būti skiriamos kelios kardamosios priemonės. Ši taisyklė galioja, tuo atveju, kai yra skiriamos švelnesnės už suėmimą kardamosios priemonės;

- Kiekvienas vertinamas dėl kardamosios priemonės paskyrimo turi būti individualus.

BPK, be jau išvardintų kardomųjų priemonių, taip pat yra įtvirtintos ir kitos procesinės prievartos priemonės (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002):

- laikinas sulaikymas;
- atidavimas į sveikatos priežiūros įstaigą;
- atvesdinimas;
- asmens apžiūra;
- pavyzdžių lyginamajam tyrimui paėmimas;
- krata;
- asmens krata;
- poėmis;
- pašto siuntų poėmis;
- laikinas nuosavybės teisės ribojimas;

- elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolė, jos fiksavimas ir kaupimas;

- fotografavimas, filmavimas, matavimas, rankų atspaudų ir pavyzdžio genetinei daktiloskopijai paėmimas;

- laikinas nušalinimas nuo pareigų arba laikinas teisės užsiimti tam tikra veikla sustabdymas;

- savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmai;

- leidimas atlikti nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus;

- slaptas sekimas;

- teisėtų ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, ikiteisminio tyrimo teisėjo ar teismo nurodymų nevykdantiems asmenims taikomos prievartos priemonės.

Visgi, primintina, kad ne visos šios išvardintos procesinės priemonės yra viešo pobūdžio. Elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolė, jos fiksavimas ir kaupimas, savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmai, leidimas atlikti nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus bei slaptas sekimas priskiriami prie slaptų proceso veiksmų.

Esminis kardomųjų priemonių ir kitų procesinės prievartos priemonių skirtumas - priemonių taikymo tikslai. Kardomųjų priemonių tikslai, kurių siekiant galima taikyti šias priemones: „Kardomosios priemonės gali būti skiriamos siekiant užtikrinti įtariamojo, kaltinamojo ar nuteistojo dalyvavimą procese, netrukdomą ikiteisminį tyrimą, bylos nagrinėjimą teisme ir nuosprendžio įvykdymą, taip pat siekiant užkirsti kelią naujoms nusikalstamoms veikoms.” (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002).

Kitų procesinės prievartos priemonių paskirtis susijusi su įrodymų rinkimu, asmenų dalyvavimu procese ir atvykimu į apklausą bei teismo sprendimo užtikrinimu.

Taip pat, kardomosios priemonės, nuo kitų procesinės prievartos priemonių skiriasi dar ir tuo, jog kardomosios priemonės gali būti taikomos tik įtariamojo, kaltinamojo atžvilgiu. Kitos procesinės prievartos priemonės gali būti taikomos ir asmenų, kurie nėra tiesiogiai susiję su procesu, atžvilgiu.

Nepaneigiama, jog tiek kardomosios, tiek kitos procesinės prievartos priemonės riboja asmens teises bei laisves, tuo tarpu ir asmens teisę į privatų gyvenimą. Atsižvelgiant į tai, ypatingai svarbu, kad baudžiamojo proceso subjektai, skiriantys šias priemones asmens atžvilgiu, privalo įvertinti jų proporcingumą siekiamam tikslui, užtikrinti, kad asmens teisių ribojimas, taikant aptariamas priemones, nebūtų perteklinis.

4.2. Viešo pobūdžio procesinės prievartos ir teisės į privatą gyvenimą santykis

Pažymėtina, kad viešo pobūdžio procesinės prievartos ir privataus gyvenimo neliečiamumo santykį yra nagrinėjęs EŽTT. Byla Subasi ir kiti prieš Turkiją buvo nagrinėjama dėl valdžios institucijų atsisakymo suteikti pareiškėjams, kurie buvo sulaikyti, leidimą savaitgaliais matytis su savo mokyklinio amžiaus vaikais. Vertinant ginčijamų apribojimų proporcingumą, buvo pažymėta, kad visi pareiškėjai prašymuose įkalinimo įstaigų administracijai nurodė savo mokyklinio amžiaus vaikų patiriamus sunkumus lankant juos darbo dienomis. Į šiuos sunkumus nebuvo atsižvelgta, nebuvo vertintini specifiniai, individualūs asmenų poreikiai. Be to, byloje keliamas klausimas susijęs su valdžios institucijų sprendimu uždrausti telefono skambučius savaitgaliais. Sprendimai uždrausti skambučius savaitgaliais buvo suformuluoti bendriniais pasisakymais, neįvertinus sulaikytų asmenų poreikių ir neatsižvelgiant į pozityvius valstybės įsipareigojimus palengvinti tokiems asmenims bendravimą su savo vaikais. Šiuo atžvilgiu 8 straipsnis įpareigojo valstybes atsižvelgti į kalinio ir jo šeimos narių interesus ir vertinti juos ne bendrais bruožais, o taikymu konkrečiai situacijai. Taigi, nagrinėjamoje byloje taikoma vidaus teisinė bazė nesuteikė pareiškėjams pakankamos apsaugos nuo savavališko kišimosi į jų teisę į šeimos gyvenimo gerbimą, kaip reikalaujama Konvencijoje (Europos žmogaus teisių teismo 2022 m. gruodžio 6 d. sprendimas).

Pavyzdžiui, byloje Varnas prieš Lietuvą, peticijos Nr. 42615/06, pareiškėjas buvo kaltinamasis dviejose baudžiamosiose bylose dėl nusikalstamų grupuočių vykdytų prabangių automobilių vagysčių. Pareiškėjas buvo sulaikytas ir jam, kaip įtariamajam, suėmimas iš viso buvo taikomas kiek daugiau nei 3 metus. Pareiškėjas skundėsi ne tik dėl pernelyg ilgos suėmimo trukmės, tačiau ir dėl to, kad būdamas suimtas jis neturėjo teisės į ilgalaikius pasimatymus su savo sutuoktine, todėl šiuo atžvilgiu jo teisės buvo suvaržytos labiau negu nuteisto asmens, atliekančio laisvės atėmimo bausmę. Teismas šioje byloje konstatavo, kad neegzistavo jokia konkreti priežastis, dėl kurios atsisakymas leisti ilgalaikius pasimatymus su žmona, būtų pateisinamas, be to, institucijos, pernelyg apribodamos pareiškėjo teisę į ilgalaikius pasimatymus su sutuoktine jam kalint kardomojo kalnimo vietoje, nepateikė pagrįsto ir objektyvaus pateisinimo dėl skirtingo elgesio, todėl, ne tik pažeidė Konvencijos 8 straipsnį, bet ir pažeidė 14 straipsnį, nes elgėsi su juo diskriminuojančiai (Europos žmogaus teisių teismo 2013 m. liepos 9 d. sprendimas).

Panaši situacija nagrinėta ir byloje Deltuva prieš Lietuvą (peticijos Nr. 38144/20), nustatytas Konvencijos 8 straipsnio pažeidimas dėl apribojimų pareiškėjui matytis su žmona ir dukra kardomojo kalnimo metu. EŽTT priėjo išvadą, kad nepaisant to, jog tam tikri pareiškėjo santykių su kitais žmonėmis ribojimai yra pagrįsti, atsižvelgiant į jam

pareikštų įtarimų pobūdį, tačiau priimant klausimus dėl tokių apribojimų, turi būti užtikrinama asmenų, ypač nepilnamečių, teisės į šeimos gyvenimą apsauga. Be to, nacionalinės valdžios institucijos nesugebėjo pagrįsti tokių apribojimų būtinumo, tokių susitikimų poveikio ikiteisminiam tyrimui rizikos. Taigi, teismas konstatavo, kad apribojimai dėl pasimatymų su žmona ir dukra nebuvo būtini demokratinėje visuomenėje (Europos žmogaus teisių teismo 2023 m. birželio 26 d. sprendimas).

Autorės nuomone svarbu ir tai, jog nacionalinės valdžios institucijos nesugebėjo pagrįsti apribojimų būtinumo. Būtent toks valdžios institucijų aplaidumas įtakojo asmens teisių pažeidimą. Todėl pakartotinai akcentuotina valdžios institucijoms tenkančios pareigos užtikrinti žmogaus teises, taikant procesinę prievartą, svarba.

Visgi, pažymėtina, kad priešingas, nei aukščiau aptariamose bylose, sprendimas buvo priimtas byloje Velečka ir kiti prieš Lietuvą (peticijų Nr. 56998/16, 58761/16, 60072/16 ir 72001/16), kuriuo konstatuotas EŽTK 5 straipsnio 3 dalies (teisė į laisvę ir saugumą) pažeidimas, dėl pernelyg ilgos suėmimo trukmės. Pabrėžtina, kad šioje byloje pareiškėjas skundėsi dar ir dėl ilgalaikių pasimatymų su sutuoktine nesuteikimo jo kardomojo kalnimo laikotarpiu. Tačiau, teismas nepripažino Konvencijos 8 straipsnio pažeidimo. EŽTT išvada dėl teisės į privatą gyvenimą pažeidimo nebuvimo iš esmės paremta tuo, jog Pareiškėjai dėl minėtų pasimatymų suteikimo nesikreipė patys, dėl pasimatymų nesuteikimo iš viso nesiskundė, todėl teismas konstatavo, kad jų šeimos gyvenimas dėl to nenukentėjo (Europos žmogaus teisių teismo 2019 m. kovo 26 d. sprendimas). Taigi, vien tai, kad kardomajam kalnime esančiam asmeniui nesuteikiami pasimatymai su artimaisiais, nesuponuoja valdžios institucijų kaltės. Pažymėtina, kad pats pareiškėjas nesiėmė jokių priemonių siekiant įgyvendinti savo teises, nesiėmė iniciatyvos ir nereikalavo suteikti pasimatymus su jo artimaisiais, todėl tokiu atveju nėra pagrindo konstatuoti perteklinį asmens teisių ribojimą iš valdžios institucijų pusės.

Atkreipiamas dėmesys į tai, kad privataus gyvenimo neliečiamumas apima ir asmens reputaciją. Todėl šiame kontekste paminėtina byla Narbutas prieš Lietuvą (peticijos Nr. 14139/21), kurioje teismas, be kitų Konvencijos pažeidimų nustatė teisės į privatą gyvenimą pažeidimą. Pareiškėjas skundėsi dėl jo teisių pažeidimo tiriant Covid-19 tyrimo reagentų įsigijimo aplinkybes. Vykstančio tyrimo metu žiniasklaidai buvo nuolat teikiama informacija, susijusi su pareiškėjo asmenybe, darbu bei vykstančiu tyrimu. Todėl šioje byloje Konvencijos 8 straipsnio problematika pasireiškia dėl pažeistos asmens reputacijos, atskleidžiant žiniasklaidai perteklinę informaciją apie asmenį. Teismas konstatavo, kad toks viešumas galėjo pažeisti asmens reputaciją. Autorės nuomone, svarbu pažymėti ir tai, kad šioje byloje teismas nagrinėjo visuomenės informavimo ir asmens teisės į privatą

gyvenimą santyki. Šiuo atveju teismas išaiškino, kad nebuvo išlaikyta aptariamų vertybių pusiausvyra, nes nuolatinis visuomenės informavimas žiniasklaidos priemonėmis, informacijos atskleidimas bei įvairūs pasisakymai apie asmenį buvo pertekliniai, nebūtinai demokratinėje visuomenėje (Europos žmogaus teisių teismo 2024 m. kovo 19 d. sprendimas).

Pažymėtina, kad išnagrinėjus teismų jurisprudenciją, pastebėta, kad su asmens privataus gyvenimo neliečiamumo problematika susiduriama taikant viešą prievartos priemonę - kratą.

BPK 145 straipsnyje nustatyta, kad krata daroma, kai yra pagrindas manyti, kad kokioje nors patalpoje ar kitoje vietoje yra nusikalstamu būdu gautų daiktų, galinčių turėti reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, arba koks nors asmuo jų turi, o ši išvada turi būti padaryta motyvuota ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi. Pažymėtina, kad pagal teismų praktiką kratos darymo procesinis pagrindas yra realūs, pagrįsti ir iš procesinių įrodymų šaltinių arba iš ikiteisminio tyrimo įstaigų pateikti duomenys, sudarantys pagrindą manyti, kad toje vietoje yra nusikalstamai veikai galinčių turėti reikšmės daiktų ir pan. (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. vasario 13 d. nutartis; Vilniaus apygardos teismo 2010 m. lapkričio 26 d. nutartis).

Pagal Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką priimant sprendimą dėl kratos turi būti išlaikyta teisinga interesų pusiausvyra tarp asmens teisės į būsto neliečiamumą ir siekio apsaugoti viešąją tvarką bei užkirsti kelią nusikaltimams, o tokia pusiausvyra nėra pasiekama, kai sprendimas dėl kratos atlikimo išdėstomas abstrakčiomis formuluotėmis, nenustatant jokių apribojimų, nepateikiant informacijos apie atliekamą tyrimą ir ieškomus objektus, taip suteikus pareigūnams pernelyg plačius įgaliojimus (Europos žmogaus teisių teismo 2003 m. vasario 25 d. sprendimas).

Nagrinėjant šį klausimą paminėtina Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. kovo 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-84-387/2023. Šioje nutartyje išaiškinta, kad baudžiamojo proceso įstatyme nikeliami atskiri reikalavimai, kokie duomenys turi būti surinkti, kad būtų pagrindas atlikti kratą. Tačiau, byloje sprendžiant dėl kratos sankcionavimo teisėtumą, atsižvelgiama į tai, kad Ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi, kuria leista atlikti kratą asmens gyvenamojoje vietoje, buvo aiškiai nustatyta, kur konkrečiai, t. y. nurodytuose gyvenamojoje vietoje, name, pagalbinėse patalpose automobiliuose, leidžiama atlikti kratą ir kokius konkrečiai daiktus ir dokumentus siekiama surasti ir paimti, t. y. šaunamuosius ginklus, šaudmenis, sprogmenis, sprogstamąsias medžiagas, civilinėje apyvarčioje uždraustus daiktus (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. kovo 21 d. nutartis).

Pažymėtina, kad EŽTT byloje Vinks ir Ribicka prieš Latviją nagrinėjo asmens teisės į privatų gyvenimą ir kratos procesinio veiksmo santykį. Šioje byloje teismas nurodė, kad kišimasis į asmens gyvenimą gali būti pateisinamas tik Konvencijos 8 straipsnio 2 dalyje numatytais pagrindais, t. y. jis turi būti „atitinkantis įstatymą“, siekti vieno ar kelių toje dalyje nustatytų teisėtų tikslų ir būti „būtinas demokratinėje visuomenėje“ pasiekti. Vinkso ir Ribickos byloje nagrinėta situacija dėl anksti ryte atlikta krata pareiškėjų namuose, kuriame dalyvavo specialus antiteroristinis padalinys, pareiškėjas apkaltinus ekonominiais nusikaltimais. Pažymėtina, kad teismas šios bylos kontekste pasisakė, jog Valstybės narės, imdamosi nusikaltimų prevencijos ir kitų asmenų teisių apsaugos priemonių, gali manyti, kad specialiosios ir bendrosios prevencijos tikslais būtina imtis tokių priemonių kaip kratos ir poėmiai, siekiant surinkti duomenų apie galimai padarytas nusikalstamas veikas, kadangi kitu atveju, objektyviai nėra galimybių nustatyti nusikalstamas veikas padariusį asmenį. Nors specialių policijos padalinių dalyvavimas gali būti laikomas būtinu, tam tikromis aplinkybėmis, atsižvelgiant į kišimosi į asmenų, kuriems taikomos tokios priemonės, teisės į privatų gyvenimą sunkumą, taip pat į piktnaudžiavimo valdžia ir pažeidimo riziką. Žmogaus orumui, turi būti įdiegtos tinkamos ir veiksmingos apsaugos nuo piktnaudžiavimo priemonės. Atsižvelgiant į konkrečias šios bylos aplinkybes, Teismas padarė išvadą, kad šiuo konkrečiu atveju taikomos apsaugos priemonės neužtikrino veiksmingos pareiškėjų teisės į privatų gyvenimą apsaugos. Todėl kišimasis į pareiškėjų teisę į privatų gyvenimą negali būti laikomas proporcingu siekiamam tikslui. Taigi šiuo atveju abiejų pareiškėjų atžvilgiu buvo pažeistas Konvencijos 8 straipsnis (Europos žmogaus teisių teismo 2020 m. sausio 30 d. sprendimas).

Pažymėtina, kad proporcingumo principui skiriamas itin didelis dėmesys tokių bylų kontekste. EŽTT byloje Gillan ir Quinton prieš Jungtinę Karalystę Teismas nustatė, kad asmens stabdymas ir apieškojimas viešoje vietoje, neturint jokių pagrįstų įtarimų dėl galimai įvykdytos nusikalstamos veikos, laikomas Konvencijos 8 straipsnio pažeidimu. Teismas šioje byloje konstatavo, kad toks procesinės prievartos, varžant asmens teises, taikymas buvo neproporcingas siekiamam tikslui. Be to, teismas atkreipė dėmesį į tai, kad asmeniui, kurio atžvilgiu atliekami tokio pobūdžio veiksmai, nebuvo suteikta jokių garantijų (Europos žmogaus teisių teismo 2010 m. sausio 12 d. sprendimas). Todėl remiantis aptartomis aplinkybėmis buvo pažeista asmens teisė į privatų gyvenimą.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Privatus gyvenimas yra ypatinga kategorija, ji yra dinamiška, kintanti kartu su žmogumi, todėl nei nacionalinės, nei tarptautinės teisės šaltiniuose nesiekama vienareikšmiškai apibrėžti teisės į privatų gyvenimą turinį.

2. Asmens privataus gyvenimo neliečiamumo ribojimo, taikant procesinę prievartą, atveju, procesiniai veiksmai turi būti įtvirtinti įstatyme, o jame turi būti numatyta šių veiksmų atlikimo tvarka ir apskundimo galimybė.

3. Teisių varžymas, taikant procesinę prievartą, yra pateisinamas teisėsaugos institucijų pareiga reaguoti į nusikalstamas veikas, kadangi priskiriant institucijoms tokią pareigą, reikalinga kartu suteikti ir priemones, padedančias efektyviai siekti baudžiamojo proceso tikslų.

4. Taikant neviešo pobūdžio prievartą yra ribojama asmens teisė į privatų gyvenimą. Tokių veiksmų kontekste pabrėžtina, kad sunku nustatyti ribą, kuri atskiria asmens privataus gyvenimo ribojimą nuo privataus gyvenimo pažeidimo, todėl kriminalinės informacijos rinkimo veiksmų atlikimo atvejais itin svarbu vadovautis įstatyme įtvirtintomis tokių veiksmų sankcionavimo taisyklėmis, nustatyta veiksmų atlikimo tvarka, kitaip kyla pavojus galimam žmogaus teisių pažeidimui.

5. Nepaneigiama, jog tiek kardomosios, tiek kitos procesinės prievartos priemonės riboja asmens teises bei laisves, tuo tarpu ir asmens teisę į privatų gyvenimą. Atsižvelgiant į tai, ypatingai svarbu, kad baudžiamojo proceso subjektai, skiriantys šias priemones asmeni atžvilgiu, įvertintų šių priemonių proporcingumą siekiamam tikslui, užtikrintų, kad asmens teisių ribojimas, taikant aptariamąs priemones, nebūtų perteklinis.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

TEISĖS NORMINIAI AKTAI

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). Lietuvos aidas, 220-0.
2. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija (2016). Europos Sąjungos oficialusis leidinys, 202/389.
3. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). Valstybės žinios, 40-987.
4. Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas (2012). Valstybės žinios, 122-6093.
5. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas (2006). Valstybės žinios, 82-3254.
6. Lietuvos Respublikos policijos įstatymas (2000). Valstybės žinios, 90-2777.
7. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2002). Valstybės žinios, 37-1341.
8. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (2000). Valstybės žinios, 74-2262.

SPECIALIOJI LITERATŪRA

9. Ažubalytė R. ir kt. (2016). Baudžiamojo proceso teisė. Bendroji dalis. I knyga. Vadovėlis. Vilnius: Registrų centras.
10. Bučiūnas G. ir kt. (2017). Ikiteisminis tyrimas: procesiniai, kriminalistiniai ir praktiniai aspektai, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.registrucentras.lt/bylos/dokumentai/literatura/Gediminas%20Bu%C4%8Di%C5%ABnas%2C%20Edita%20Gruodyt%C4%97%2C%20Marijus%20%C5%A0al%C4%8Dius_Ikiteiminis%20tyrimas_procesiniai%2C%20kriminalistiniai%20ir%20praktiniai%20aspektai.pdf [žiūrėta 2024 m. kovo 26 d.].
11. Bučiūnas G. (2014). Slaptas sekimas - tinkamos pusiausvyros paieška tarp visuomenės teisės būti saugia ir asmens teisės į privatumą, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://portalcris.vdu.lt/server/api/core/bitstreams/471c887a-2f50-4017-8c3f-b2b31ea14270/content> [žiūrėta 2024 m. kovo 20 d.].
12. Clip, A. (2012). European Criminal Law. Antras leidimas. Cambridge – Antwerp – Portland: Intersentia.

13. Dešriūtė J. (2016). Esminiai asmens duomenų apsaugos baudžiamajame procese reformos Europos Sąjungoje aspektai ir jų įtaka nacionaliniam teisiniam reguliavimui, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://teise.org/wp-content/uploads/2016/09/J.-Desriute-2016_1-4.pdf [žiūrėta 2024 m. kovo 22 d.].
14. Gutauskas A. (2019). Kriminalinė žvalgyba ir privatus žmogaus gyvenimas, 113, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.zurnalai.vu.lt/teise/article/view/15908> [žiūrėta 2024 m. kovo 24 d.].
15. Goda G. (2014). Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese. Vilnius: Registrų centras.
16. Markevičius E. (2022). Asmens duomenų perdavimo elektroninėje erdvėje tarp Europos Sąjungos ir Jungtinių Amerikos Valstijų teisinės problemos, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://cris.mruni.eu/server/api/core/bitstreams/7237dc79-fd81-4d79-9e37-3706218f8281/content> [žiūrėta 2024 m. kovo 23 d.].
17. Meškauskaitė L., Lankauskas M. (2016). Baudžiamoji atsakomybė už asmens privataus gyvenimo neliečiamumo pažeidimus Europos Žmogaus Teisių Teismo bei Lietuvos teismų praktikos kontekste, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://teise.org/wp-content/uploads/2023/01/Meskauskaite-Lankauskas-2016_1.pdf [žiūrėta 2024 m. kovo 22 d.].
18. Petraitytė, I. (2011). Asmens duomenų apsauga ir teisė į privatų gyvenimą, 80, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.journals.vu.lt/teise/article/view/158> [žiūrėta 2024 m. kovo 20 d.].
19. Žaltauskaitė - Žalimienė S. (2020). Teisės į asmens duomenų apsaugą ir saviraiškos bei informacijos laisvės suderinamumo problematika, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/6359> [žiūrėta 2024 m. kovo 23 d.].
20. Žaltauskaitė - Žalimienė, S. ir kt. (2019). Europos sąjungos pagrindinių teisių chartijos taikymas supra - ir nacionaliniu lygmenimis. Kolektyvinė monografija. Vilniaus universiteto leidykla.
21. Losis E. (2010). Procesinės prievartos priemonės baudžiamajame procese, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://cris.mruni.eu/cris/entities/etd/f34c02a6-353e-412c-ba82-de3a6f44504f>.
22. Žiobienė E. (2005). Aktualios konstitucinės teisės į privatų gyvenimą apsaugos problemos, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/3135> [žiūrėta 2024 m. kovo 23 d.].

TEISMŲ PRAKTIKA

23. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 9 d. nutarimas byloje Nr. 16/2019.
24. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 18 d. nutarimas byloje Nr. 11/2017-5/2018.
25. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2016 m. vasario 17 d. nutarimas byloje Nr. 11/2015.
26. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. vasario 26 d. nutarimas byloje Nr. 1/2013.
27. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas byloje Nr. 33/03.
28. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas byloje Nr. 8/02-16/02-25/02-9/03-10/03-11/03-36/03-37/03-06/04-09/04-20/04-26/04-30/04-31/04-32/04-34/04-41/04.
29. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 24 d. nutarimas byloje Nr. 3/01.
30. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas byloje Nr. 34/2000-28/01.
31. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas byloje Nr. 36/2000.
32. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas byloje Nr. 12/99-27/99-29/99-1/2000-2/2000.
33. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 21 d. nutarimas byloje Nr. 14/98.

34. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas byloje Nr. 2/98.
35. Lietuvos Apeliacinio Teismo 2023 m. gruodžio 21 d. nutartis byloje Nr. 1A-111-579/2023.
36. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. lapkričio 22 d. nutartis byloje Nr. 2K-168-594/2023.
37. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. birželio 28 d. nutartis byloje Nr. 2K-167-719/2023.

38. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. sausio 28 d. nutartis byloje Nr. 2K-8-1073/2021.
39. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. liepos 16 d. nutartis byloje Nr. 2K-154-1073/2020.
40. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. vasario 11 d. nutartis byloje Nr. 2K-6-1073/2020.
41. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. vasario 11 d. nutartis byloje Nr. 2K-5-976/2020.
42. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. vasario 1 d. nutartis byloje Nr. 2K-P-58-697/2019.
43. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. lapkričio 6 d. nutartis byloje Nr. 2K-285-976/2018.
44. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 31 d. nutartis byloje Nr. 2K-209-699/2017.
45. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. birželio 30 d. nutartis byloje Nr. 2K-180-976/2017.
46. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. vasario 21 d. nutartis byloje Nr. 2K-57-696/2017.
47. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. sausio 10 d. nutartis byloje Nr. 2K-51-507/2017.
48. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gruodžio 6 d. nutartis byloje Nr. 2K-422-303/2016.
49. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. vasario 2 d. nutartis byloje Nr. 2K-7-85-696/2016.
50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 1 d. nutartis byloje Nr. 2K-P-94-895/2015.

51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. lapkričio 30 d. nutartis byloje Nr. 2K-544/2010.
52. Europos žmogaus teisių teismo 2024 m. kovo 19 d. sprendimas byloje Narbutas prieš Lietuvą (peticijos Nr. 14139/21).
53. Europos žmogaus teisių teismo 2023 m. birželio 26 d. sprendimas byloje Deltuva prieš Lietuvą (peticijos Nr. 38144/20).
54. Europos žmogaus teisių teismo 2023 m. balandžio 11 d. sprendimas byloje Adomavičius prieš Lietuvą (peticijos Nr. 17331/18).

55. Europos žmogaus teisių teismo 2022 m. gruodžio 6 d. sprendimas byloje Subasi ir kiti prieš Turkiją (peticijos Nr. 3468/20).
56. Europos žmogaus teisių teismo 2019 m. kovo 19 d. sprendimas byloje Velečka ir kiti prieš Lietuvą (peticijų Nr. 56998/16, 58761/16, 60072/16 ir 72001/16).
57. Europos žmogaus teisių teismo 2018 m. gruodžio 11 d. sprendimas byloje Kryževičius prieš Lietuvą (peticijos Nr. 67816/14).
58. Europos žmogaus teisių teismo 2018 m. balandžio 24 d. sprendimas byloje Benedik prieš Slovėnija prieš Lietuvą (peticijos Nr. 62357/14).
59. Europos žmogaus teisių teismo 2017 m. rugsėjo 5 d. sprendimas byloje Bărbulescu prieš Rumuniją, (peticijos Nr. 61496/08).
60. Europos žmogaus teisių teismo 2016 m. birželio 14 d. sprendimas byloje Biržietis prieš Lietuvą (peticijos Nr. 49304/09).
61. Europos žmogaus teisių teismo 2014 m. gegužės 6 d. sprendimas byloje Lachowski prieš Lenkiją, (peticijos Nr. 9208/05).
62. Europos žmogaus teisių teismo 2014 m. sausio 1 d. sprendimas byloje Straka ir kiti prieš Slovakiją, (peticijų Nr. 11809/12 ir 35284/13).
63. Europos žmogaus teisių teismo 2012 m. liepos 31 d. sprendimas byloje Drakšas prieš Lietuvą (peticijos Nr. 36662/04).
64. Europos žmogaus teisių teismo 2013 m. liepos 9 d. sprendimas byloje Varnas prieš Lietuvą (peticijos Nr. 42615/06).
65. Europos žmogaus teisių teismo 2012 m. vasario 14 d. sprendimas byloje D. D. prieš Lietuvą (peticijos Nr. 13469/06).
66. Europos žmogaus teisių teismo 2012 m. spalio 31 d. sprendimas byloje Drakšas prieš Lietuvą (peticijos Nr. 36662/04).
67. Europos žmogaus teisių teismo 2011 m. spalio 18 d. sprendimas byloje Khelili prieš Šveicariją (peticijos Nr. 16188/07).

68. Europos žmogaus teisių teismo 2011 m. kovo 1 d. sprendimas byloje Ramanauskas prieš Lietuvą (peticijos Nr. 74420/01).
69. Europos žmogaus teisių teismo 2011 m. sausio 11 d. sprendimas byloje Aydoğdu ir kiti prieš Turkiją, (peticijos Nr. 25745/07).
70. Europos žmogaus teisių teismo 2010 m. rugsėjo 2 d. sprendimas byloje Uzun V. Germany, (peticijos Nr. 35623/05).
71. Europos žmogaus teisių teismo 2010 m. rugsėjo 2 d. sprendimas byloje Škoberne prieš Slovėnija (peticijos Nr. 19920/20).

72. Europos žmogaus teisių teismo 2009 m. vasario 10 d. sprendimas byloje Iordachi ir kiti prieš Moldovą (peticijos Nr. 25198/02).
73. Europos žmogaus teisių teismo 2008 m. lapkričio 25 d. sprendimas byloje Biriuk prieš Lietuvą (peticijos Nr. 23373/03).
74. Europos žmogaus teisių teismo 2008 m. liepos 1 d. sprendimas byloje Malininas prieš Lietuvą (peticijos Nr. 10071/04).
75. Europos žmogaus teisių teismo 2008 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje S. ir Marper prieš Jungtinę Karalystę, (peticijų Nr. 30562/04 ir 30566/04).
76. Europos žmogaus teisių teismo 2007 m. birželio 28 d. sprendimas byloje Ekimdzhiev prieš Bulgariją (peticijos Nr. 70078/12).
77. Europos žmogaus teisių teismo 2006 m. birželio 15 d. sprendimas byloje Shevanova prieš Latviją (peticijos Nr. 58822/00).
78. Europos žmogaus teisių teismo 2000 m. vasario 16 d. sprendimas byloje Amann prieš Šveicariją (peticijos Nr. 27798/95).
79. Europos žmogaus teisių teismo 1992 m. gruodžio 16 d. sprendimas byloje Niemietz prieš Vokietiją (peticijos Nr. 13710/88).
80. Europos žmogaus teisių teismo 1986 m. gruodžio 18 d. sprendimas byloje Johnston ir kiti prieš Airiją (peticijos Nr. 9697/82).
81. Europos žmogaus teisių teismo 1984 m. rugpjūčio 2 d. sprendimas byloje Malone prieš Jungtinę Karalystę (peticijos Nr. 8691/79).

KITI ŠALTINIAI

82. Online Etymology Dictionary (2024). Etymology of private by etymonline [interaktyvus], Douglas Harper. Prieiga per internetą: <https://www.etymonline.com/word/private> [žiūrėta 2024 m. balandžio 1 d.].
83. Council of Europe/European Court of Human Rights (2023). Practical Guide on Admissibility Criteria, [interaktyvus], European Court of Human Rights. Prieiga per internetą: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/admissibility_guide_eng [žiūrėta 2024 m. balandžio 1 d.].
84. Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra ir Europos Taryba (2018). Europos duomenų apsaugos teisės vadovas, Liuksemburgas [interaktyvus], Europos sąjungos leidinių biuras. Prieiga per internetą: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-coe-edps-2018-handbook-data-protection_lt.pdf [žiūrėta 2024 m. balandžio 1 d.].

85. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas 2018 m. birželio 5 d. pranešimas spaudai
Nr. 80/18 Liuksemburgas, 2018 m. birželio 5 d.

SANTRAUKA

Procesinės prievartos ir teisės į privatą gyvenimą santykis baudžiamajame procese

Agnė Motuzaitė

Šiame magistro darbe nagrinėjama privataus gyvenimo sąvoka ir šios išskirtinės kategorijos turinys. Aptiriamos skirtingos apibrėžtys, randamos įvairiuose teisiniuose šaltiniuose. Be to, darbe ir aprašomi asmens teisė į privatą gyvenimą įtvirtinantys nacionalinės ir tarptautinės teisės šaltiniai. Tekste pabrėžiami teisinio reguliavimo panašumai ir skirtumai, privataus gyvenimo kontekste. Darbe analizuojamas santykis tarp asmens teisės į privataus gyvenimo neliečiamumą ir procesinės prievartos, taikomos baudžiamajame procese. Išdėstomi pagrindai, kuriais vadovaujantis gali būti ribojama individų teisė į privatumą, jos nepažeidžiant. Be to, aprašoma procesinės prievartos, kuri riboja privataus gyvenimo neliečiamumą, sąvoka ir klasifikacija. Remiantis Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymu ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksu, atskiriama viešo ir neviešo pobūdžio prievarta ir nagrinėjamas šios prievartos santykis su asmens teise į privatą gyvenimą.

Procesinės prievartos taikymo metu būtina laikytis reikalavimų ir standartų, įtvirtintų nacionalinėje ir tarptautinėje teisėje, siekiant išvengti perteklinio žmogaus teisių ribojimo, taip užtikrinant individo privataus gyvenimo apsaugą.

SUMMARY

The relationship between procedural coercion and the right to private life in criminal proceedings

Agnètė Motuzaitė

This master's thesis examines the concept of private life and the content of this extraordinary category. It discusses different definitions found in various legal sources and describes how the right to privacy is protected in national and international laws. The thesis analyzes the relationship between the individual's right to private life and procedural coercion implemented during criminal proceedings. The text highlights the similarities and differences in how privacy is regulated within the context of private life. It outlines the conditions for restricting an individual's right to privacy, while avoiding infringement. Furthermore, it presents the concept and categorization of procedural coercion, that limits individual's right to privacy. Drawing from the Criminal Intelligence Law and the Criminal Procedure Code of the Republic of Lithuania, it distinguishes between coercive actions that are public and those that are non-public.

During the application of procedural coercion, it is vital to adhere to the requirements and standards enshrined in the national and international legislation. It is imperative to undertake these actions to prevent the excessive restriction of human rights, thereby safeguarding an individual's private life.